

COM DATAR DOCUMENTS ALTMEDIEVALS DEL NORD-EST PENINSULAR IBÈRIC (ACTUAL CATALUNYA). EL SISTEMA CAMPRUBÍ 2022 DE DATACIÓ DOCUMENTAL

JOSEP CAMPRUBÍ SENSADA

Doctor i membre del Seminari de Paleografia, Codicologia i Diplomàtica
de la Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

L'objectiu d'aquest article és presentar un sistema de datació documental altmedieval, aplicable als comtats del nord-est peninsular, que permeti unificar criteris i aportar solucions als problemes que hi ha.

Paraules clau

Datació, Catalunya, altmedieval, Encarnació, era, rei, Nativitat.

Abstract

The aim of this article is to present a high medieval documentary dating system, applicable to the countries of the northeast of the peninsula to unify criteria and provide solutions to the problems that exist.

Key words

Dating, Catalonia, medieval high, Incarnation, era, king, Nativity

Amb molt d'esforç i dificultat, a finals dels anys setanta del segle xx alguns investigadors catalans començaren a publicar fons diplomàtics inèdits, tal com van fer, per exemple, Cebrià Baraut amb els de la Catedral de la Seu d'Urgell¹ o Eduard Junyent amb els de la catedral de Vic², iniciatives que obrien nous horitzons d'investigació als historiadors, que ja no havien de conformar-se amb les seleccions incompletes fetes en el seu dia per Peire de

¹ Baraut 1979, 1980, 1981, 1982, 1984, 1985, 1986-87, 1988-89, 1990-91.

² Junyent 1980-1996. Publicat pòstumament i amb el béns que deixà quan morí.

Marca³, Villanueva⁴ o els diversos autors que va tenir l'obra *España Sagrada*⁵, per citar alguns exemples.

Des de llavors fins ara, el nombre d'edicions diplomàtiques a l'actual Catalunya ha augmentat considerablement, sobretot a inicis del segle XXI, ja que s'han arribat a tenir publicats gairebé tots els documents anteriors a l'any mil i bona part dels del segle XI. Cal agrair l'esforç a aquestes persones, ja que si no hagués estat per elles no s'hauria pogut fer l'estudi que aquí presentem.

Però això, que és bo per a la historiografia, no ha fet sinó manifestar i accentuar els problemes que patien els pioners i que han estat traspassats als seus seguidors. Un d'ells, i especialment important, és el fet que els documents es daten seguint uns models antics generals que no han estat estudiats regionalment, i que produeixen datacions dubtoses o imprecises. Aquestes, sovint provoquen incongruències històriques que s'acaben solventant segons els interessos de l'historiador, tot creant distorsions i inexactituds. El nostre objectiu és trobar els sistemes de còmput que usaven els escriptors altmedievals per així poder datar els documents d'aquesta època amb el menor marge d'error possible.

L'actual Catalunya és una de les zones d'Europa més riques en documentació medieval⁶. Per tant, és necessari deduir el sistema de còmput altmedieval. En aquest article defensem i demostrem, a través de percentatges i arguments, que el sistema de còmput altmedieval més fiable i fàcil és el de l'Encarnació en florentí i que aquest havia d'ésser el punt de referència cronològica per la gent de l'època. Si la major part dels documents dels segles IX – XI estan datats pels anys dels reis, no és perquè aquest sigui un sistema millor sinó perquè és el tipus de còmput que s'havia imposat durant la dominació franca.

Atesa la gran quantitat de dades documentals que s'han hagut de prendre, manipular i treballar, demanem perdó al lector pels possibles errors o imprecisions que es puguin haver comès a les referències documentals, si és que n'hi ha algun.

³ Marca 1688.

⁴ Villanueva 1850.

⁵ Diversos autors 1747 – segle XX.

⁶ Prova d'això és que l'actualment anomenat Arxiu de la Corona d'Aragó (antiga *Reial Cancelleria dels comtes de Barcelona*), situat a Barcelona, és un dels més gran arxius medievals d'Europa juntament amb el Vaticà i la Biblioteca Nacional de París.

LA PROBLEMÀTICA DELS SISTEMES DE CÒMPUT

Sovint datar és més difícil del que sembla a primera vista, ja que no n'hi ha prou amb aplicar uns càlculs i donar una xifra. Ara veurem els problemes, sovint no resolts, amb els quals es troben els investigadors i que, per regla general, els autors que publiquen transcripcions i textos històrics no saben com solventar (tot i que alguns escriptors els obvien i fan veure que no existeixen):

Al nord-est peninsular ibèric s'utilitzava el sistema de còmput pels anys de regnat dels emperadors i dels reis francs, és a dir, que cada vegada que es canviava de governant s'iniciava un nou cicle cronològic⁷. En aquest sistema, doncs, l'any podia començar qualsevol dia i mes, tot depenia de la data d'entronització. Com que hi hagueren diversos reis francs que s'anomenaren igual, de vegades es pot confondre un amb l'altre o, senzillament, no saber a quin d'ells es refereix el text. Així, trobem l'emperador Lluís (28 gener 814 – 20 juny 840), un altre Lluís (6 octubre 877 – 10 abril 879), Lluís d'Ultramar, fill de Carles (19 juny 936 – 10 setembre 954), Lluís, fill de Lotari (2 de març 986 – 21 de maig 987), Lluís el Gros o el Gras (2 agost 1108 – 1 d'agost 1137) i Lluís el Jove (1 agost 1137 – 18 setembre 1180). També passa el mateix amb Carles el Calb (20 juny 840 – 6 octubre 877), Carles el Gras o el Gros (6 desembre 884 – 13 gener 888) i Carles el Simple, fill de Lluís (28 gener 898 – 7 octubre 929), per citar dos exemples. Com que el tipus de lletra que s'utilitzava (minúscula carolina) era la mateixa durant gairebé tot aquest període, pel tipus d'escriptura és difícil o impossible identificar qui és qui. És per això que, si al document no apareix cap altre sistema de còmput o bé personatges coneguts i ben datats, no se sap a qui s'ha d'atribuir. Així, per posar un exemple, de vegades es poden trobar documents de Lluís el Jove en els quals s'especifica com a tal (*lunioris*), però també n'hi ha d'altres en els quals no hi apareix aquesta denominació i que els hi podem atribuir perquè coneixem personatges que hi apareixen o perquè tenen datació múltiple⁸. Als arxius catalans, quants documents hi ha que s'han assignat a reis que no els corresponen i que, per tant, tenen la data equivocada i provoquen errors històrics?

⁷ Els sistemes globals de datació pels reis francs, Encarnació, indicció, era hispànica i d'altres es poden trobar, per exemple, a Agustí *et alii* 1952; Campillo 1766; Cappelli 1983; Clément 1770; García 1976; García-Rocafiguera 1993; Valenti 1977.

⁸ Per exemple, Tréton 2010, docsegle 19, 20, 23, 25, 26, 27, etc.; Camprubí 2012 docs 215, 272, 274, 277, 278, etc.; Papell 2005, docs 160, 161, etc. I d'altres.

A més, hi ha un problema afegit: potser alguns dels monarques que regnaven podien no aparèixer citats a la documentació perquè no eren acceptats per la gent d'aquests territoris o bé perquè els escriptors no tenien clar qui era el nou rei i allargaven el còmput del monarca anterior encara que fos mort⁹. Així, una persona que regnés uns determinats anys ens pot aparèixer durant molts més. Per posar un exemple, quan mor Carles el Gros es data pels anys de la seva mort i no pas pel nou rei¹⁰. I què hem de dir dels reis que abdiquen, com Carles el Simple, i encara se segueix datant per ells i no pas pel nou monarca?¹¹

és possible que a partir de l'any mil en aquests comtats s'intentin unificar criteris i l'inici del regnat dels reis es traslladi al 24 de juny, festivitat de Sant Joan, sigui quina sigui la seva data d'entronització, tal com proposava Anscari Manuel Mundó¹², un dels investigadors que durant el segle XX més novetats va aportar al tema de les datacions. Així, si l'historiador aplica aquest criteri o no, els documents datats entre aquest dia i l'entronització dels reis (si és posterior al 24 de juny) es poden alterar en un any.

Com a curiositat cal dir que el matemàtic Xavier Mora va idear un convertidor informàtic on s'hi podien posar diversos tipus de datacions medievals, preferentment les dels reis, i les transpotava al nostre còmput. L'enllaç és <https://mat.uab.cat/~xmora/historia/convertidor.html> en versió de 2018.

Per datar també s'utilitzava el sistema de l'Encarnació, que feia començar l'any el 25 de març. Però aquí també hi ha un problema, ja que hi ha dues maneres de comptabilitzar aquest sistema: el pisà que, per adaptar-lo al nostre calendari, cal de l'1 de gener al 24 de març deixar la mateixa data que apareix al document i del 25 de març al 31 de desembre restar-li una unitat; i també hi ha el florentí que, per adaptar-lo al nostre calendari, cal de l'1 de gener al 24 de març sumar-li una unitat i del 25 de març al 31 de desembre deixar la mateixa data que apareix al document¹³. Per tant, respecte al nostre còmput, el florentí va un any avançat respecte al pisà i el pisà va un any endarrerit respecte al florentí. Segons alguns autors, a la

⁹ zimmermann 1981 i 1989.

¹⁰ Ponsich-Ordeig 2006, docs 144, 146; Baraut 1979 doc. 32; Martí 1997 doc. 21; Ordeig 1993 doc. 10. I d'altres.

¹¹ Martí 1997, doc. 66; Fàbrega 1995, doc. 23; Ponsich-Ordeig, docs 219, 220, 221, 224, 225, 226. I d'altres.

¹² Mundó 1967 i 1994

¹³ Cappelli 1983, p. 9-10.

zona del Midi francès (sud-est) podrien existir exemples on l'Encarnació es comptabilitzés en florentí i d'altres en què es fes en pisà¹⁴. Quin dels dos s'utilitzava a la zona que estudiem?

En alguns casos podem trobar un sistema de còmput anomenat "indicció", un període de 15 anys que es va repetint sense fi en el temps i que de vegades no coincideix amb les dates dels reis ni amb la de l'Encarnació¹⁵. És possible que es deixés d'usar a partir de finals de 1180, ja que nosaltres no n'hem sabut trobar cap exemple posterior.

Hi ha documents en els quals hi apareix l'era hispànica, un període de temps que comença a comptar des de l'1 de gener de l'any 38 abans de Crist, moment en el qual es considera (veritat o no) que el romà Octavi August va finalitzar la conquesta de la península Ibèrica¹⁶. En el nord-est peninsular podria ser que hi hagués una variació i que en lloc de comptar a partir de l'any 38 aC ho haguéssim de fer des del 39 aC¹⁷.

Seguint la tradició romana, els dies del mes es fixaven comptant enrere a partir de punts de referència com les kalendes (dia primer), les nones (dia cinc o set segons el mes) i els idus (dia tretze o quinze segons el mes)¹⁸. Però podem afirmar que en època altmedieval sempre es computava igual o potser, en lloc de comptar els dies enrere, en algun moment ho feien endavant tal com plantejava José Maria Ruíz Asensio amb la documentació de la catedral de Lleó?¹⁹

Quan diversos d'aquest sistemes per datar apareixen junts en un document és quan veiem que hi ha problemes, ja que sovint es produeixen variacions cronològiques d'uns còmputs a uns altres i no sabem quina data donar com a bona²⁰. Això pot obligar a l'historiador a triar-ne una i desacreditar les altres sense saber quina d'elles és correcta i quina no. Però el cas és que de vegades tots els sistemes de còmput quadren perfectament. Com és, doncs, que en uns casos coincideixen i en altres, no? Són errors dels escriptors o bé som nosaltres els que desconeixem les fórmules matemàtiques correctes que usaven ells per a calcular el temps? És evident

¹⁴ Garrigues 1941, Rouillan 1969.

¹⁵ Cappelli 1983, p. 6-7.

¹⁶ Cappelli 1983, p. 8.

¹⁷ Diversos autors 1989, p. 64. Cercar "era".

¹⁸ Cappelli 1983, p. 25-26.

¹⁹ Problema plantejat per Ruíz 1989.

²⁰ Baucells 1998 i 2006, p. 7-99; Feliu 1969.

que en alguns textos hi deuen haver errors humans, com en qualsevol altra activitat, però també és evident que potser hi ha factors que se'ns escapen i que no sabem explicar.

Tota aquesta barreja de sistemes de datació, que trobem ja al segle IX, perdura fins al 1180, moment en el qual, segons Anscari Manuel Mundó²¹, se celebra un concili a Tarragona on es decideix unificar-ho tot i utilitzar només el sistema de l'Encarnació, decisió que es podia haver pres el 18 d'octubre, dia de Sant Lluc, tal com ens esmenten alguns crònics que cita aquest autor. Però a partir de llavors, com es va computar aquesta Encarnació? En florentí o en pisà?

En comptades ocasions ens apareix el sistema de còmput de la Nativitat, que fa començar l'any el 25 de desembre. Després del Concili de Tarragona podria ser que al bisbat de Vic no s'adoptés el còmput de l'Encarnació si no el de la Nativitat²². És possible? I què hem de dir de les denominacions "any del Senyor", "any de Crist" o "any" tot sol? Fan referència a la Nativitat, a l'Encarnació o a algun altre sistema de còmput? Tal com veiem, datar no és fàcil. Per tant, cal trobar un sistema que ens permeti resoldre tots els casos que puguem i unificar criteris per tractar els que no tenen solució clara.

MÈTODE DE TREBALL

Abast geogràfic i cronològic

El nostre estudi se centra en els bisbats i comtats de l'est peninsular que formen part d'allò que alguns historiadors han anomenat la Catalunya Vella, terminologia avui dia discutible per diversos motius que ara no exposarem, és a dir, els bisbats d'Elna (comtats del Rosselló, Vallespir, Conflent i Fenollet), Girona (comtats de Girona, Besalú i Empúries-Perelada), Urgell (comtats d'Urgell i Cerdanya-Berguedà), Osona (comtats d'Osona-Manresa) i Barcelona (comtat de Barcelona). També incloem els documents de la Seu de Roda (comtats de Pallars i Ribagorça) fins a inicis o mitjan segle XI, moment en el qual es comencen a datar pels reis d'Aragó, cosa que fuig d'aquest estudi.

²¹ Mundó 1994.

²² Ginebra 1999-2000.

Així mateix integrem dins del nostre repertori els documents de les terres conquerides al segleXII a l'entorn de Lleida i Tarragona.

La justificació de per què hem seleccionat aquestes zones és senzilla: a finals del segle VIII o inicis del IX, segons l'indret, arribaren els exèrcits francs, conqueriren terres d'al-Àndalus i crearen unes jurisdiccions anomenades marques que estaven dividides en pagus o territoris (que posteriorment es convertirien en comtats) governats per comtes que els eren fidels. A finals del segle IX – inicis del X, bona part d'aquests pagus o territoris estaven units per llaços familiars i subjectes a la província eclesiàstica de Narbona²³. Totes aquestes relacions queden paleses als documents, que segueixen unes pautes de datació anàlogues, i que els diferencien de la manera com es daten els diplomes a l'Aragó o a l'actual sud de França exceptuant-ne el bisbat d'Elna, ja que Vallespir, Fenollet, Capcir i Rosselló mantenien influències episcopals, comtals i territorials amb els pagus i comtats veïns que avui dia formen part de l'actual Catalunya. Unes demarcacions que interaccionen entre elles han de tenir un sistema de datació unificat, ja que la major part dels documents que es produeixen fan referència a la propietat de béns (generalment immobles) i si no estan datats amb uns criteris força uniformes poden provocar problemes i litigis sobre qui posseeix la propietat, quan es va traspassar o vendre, si es té un deute o ja s'ha pagat, etc., sobretot si s'està en una zona geogràfica de frontera que tan aviat pateix rivalitats comtals internes com unions²⁴.

La raó per la qual hem dividit les zones d'estudi segons els bisbats que hi havia a l'època és que la documentació més antiga es troba conservada als seus arxius i són centres de control territorial i de producció documental ininterrompuda i abundant, cosa que ens permet de tenir exemples cronològics més o menys seguits de tota l'època altmedieval. Les zones conquerides al segle XII les tractem a part, ja que són noves incorporacions.

²³ Es tractava de *Cerdanya-Berguedà, Osona-Manresa, Barcelona, Empúries-Peralada, Besalú, Capcir, Girona* i potser també puntualment *Pallars y Rosselló*, jurisdiccions que estaven adscrites a les diòcesis de la Seu d'Urgell, Girona, Osona, Barcelona, Roda i Elna. A inicis del segle XII quedaren agrupats sota el domini del comte de Barcelona i en aquest moment es conqueriren Lleida i Tarragona, lloc en aquest darrer on es restituí un antic arquebisbat d'època visigoda. Per als fets històrics d'aquest paràgraf veieu, per exemple, D'Abadal 1969-70, Salrach-Aventín 1985, Sobrequés 2007 o qualsevol altre manual d'història medieval de Catalunya.

²⁴ Camprubí 2005.

La part principal de l'estudi comença al període altmedieval comprés des del segle IX, quan apareixen els primers textos autòctons, fins a l'octubre-novembre de 1180, quan en un concili de Tarragona s'adopta l'Encarnació com a únic sistema general de còmput. L'allarguem, però, fins al 1200 per tal de veure l'abast dels canvis proposats en dit concili.

Analitzem els textos segons la procedència autòctona, tot i que l'intercanvi de documentació entre bisbats i comtats és evident i de vegades difícil de destriar. Els textos provinents de fora, com ara preceptes reials francs i les butlles papals, no els hem comptabilitzat, ja que no estan redactats a les escriptories de la zona que estudiem, però en canvi sí que hem tingut en compte els sistemes de datació utilitzats en ells, ja que podien haver servit d'exemple per als redactors dels textos que estudiem.

Recerca, tria documental i elaboració de dades

Fins ara els mètodes que s'han utilitzat per intentar deduir els sistemes de datació es basaven en l'anàlisi dels números i en com es podria fer per intentar que quadressin entre si els diversos còmputos quan aquests es trobaven en un mateix document. Nosaltres, en canvi, no proposem la recerca dels números sinó la recerca de la tendència que aquests segueixen. Això significa que, si nosaltres tenim una mostra documental suficientment àmplia on es puguin veure representats tots els casos, independentment del nombre de documents dels quals disposem, hi haurà unes directrius o normes que es compliran en un tant per cent més elevat que les altres i que ens definiran quina és la forma d'actuar majoritària i d'aquí se'n podran extreure conclusions. Qui esperi trobar una fórmula que es pugui aplicar en la totalitat dels casos no aconseguirà mai cap resultat fiable, ja que les persones cometem errors i d'això no en queden exemptes les datacions dels documents: càlculs mal fets, còpies errònies, números mal interpretats, falsificacions, males transcripcions i publicacions, números invertits, etc., i sobretot un desconeixement per part nostre de com es feien els còmputos altmedievals per bisbats o comtats. L'anàlisi a partir de les tendències ens permet d'incloure dins seu els nostres errors com ara càlculs de dades, repeticions de documents que hem trobat en diverses publicacions i que no hem vist que ja teníem, omissions de documents que desconixíem o als qual no s'hi ha pogut accedir, etc., coses que faran canviar una mica el tant per cent final però que no n'alteraran la direcció de la tendència.

Hem cercat aquells documents que presentaven més d'un sistema de datació (datació múltiple) d'entre els següents: rei, Encarnació, era, Nativitat, indicció, any del Senyor, any de Crist, any (tot sol), i els hem separats en grups segons el bisbat o zona a la qual pertanyien i segons el rei de França que hi apareixia o que els pertocava. Després hem comparat les coincidències i desavinences que hi havia entre ells, separant-los per regnats i en global. Aquesta divisió és la que ens ha semblat més lògica des del punt de vista cronològic.

Posteriorment hem completat la informació amb fons de monestirs, no de tots, sinó d'aquells que presentessin una continuïtat documental en el temps o que poguessin tenir un interès cronològic especial, inclosos els de les terres conquerides al segle XII. Hem tingut en compte la Reial Cancelleria, ja que en ella hi ha recollida documentació altmedieval dels comtes de Barcelona, la Biblioteca de Catalunya i també hem cercat en arxius comarcals i municipals.

En la seva major part s'han utilitzat sèries documentals publicades, ja que faciliten l'obtenció de dades, però en alguns casos també s'ha fet consulta d'arxiu. Només citem les obres i els arxius dels quals n'hem obtingut alguna dada útil per al nostre estudi i obviem aquells dels quals no n'hem extret cap. Per tant, s'han mirat molts més textos i fons dels que apareixen esmentats.

Excloem del nostre estudi còmputos com ara Lluna, epacta, concurrent i altres sistemes que apareixen esporàdicament a la documentació ja que no disposem de suficients exemples com per a fer-ne una seqüència comparativa. Per al seu càlcul remetem el lector a les obres generals que hem citat a l'apartat número 1, nota 7.

és difícil precisar quants documents de datació múltiple hem usat en aquest estudi (sense comptar els que hem consultat que només tenien un únic sistema de datació), ja que alguns d'ells poden haver estat desestimats en algun cas per tractar-se de falsificacions, interpolacions que ens podien induir a errors, datacions incompletes, errors dels escriptors, etc., però en altres circumstàncies potser ens poden haver estat útils per contenir dades que ens han estat vàlides d'alguna altra manera. En xifres rodones, estimem en 550 els documents amb múltiples datacions que hem utilitzat i és possible que n'hi hagi més que no hem sabut o pogut trobar i que, per tant, no citem en aquest estudi.

Utilitzem el mot "convergència" per anomenar aquelles datacions múltiples o grups que coincideixen entre elles i el mot "divergència" per anomenar aquelles datacions múltiples o grups que no coincideixen entre elles.

Quan parlem de documents o dates “útils” fem referència a aquells dels quals n’hem pogut extreure alguna informació per al nostre estudi.

A les obres científiques, quan se citen referències bibliogràfiques en nota, sempre s’hi sol col·locar el número del document i la pàgina on es troba. Atesa la gran quantitat de textos que hem hagut d’examinar i citar, suprimim l’esment de les pàgines, ja que ens ha estat impossible mantenir aquesta dada, que per a nosaltres hauria estat més una nosa i un niu de possibles errors que no pas un avantatge. Els textos ja queden perfectament referenciats amb el número de document que tenen dins de cada obra.

Quan hi ha gran quantitat de documents que compleixen una determinada característica, en nota només en citem uns quants com a exemple, ja que sinó hi hauria llistes molt llargues i seria impossible que no ens en deixéssim cap. Ho acompanyem amb les expressions “etc.” o “I molts més”.

LA IMPORTÀNCIA DE L'ENCARNACIÓ

L'Encarnació com a punt de partida

L'Església cristiana altmedieval necessitava saber el dia i l'any en què estava, ja que d'això en depenia l'aplicació de determinats rituals i celebracions en dies concrets. Per tant, és difícil pensar que un calendari variable que es basava en l'any de regnat dels monarques francs fos una eina prou útil i fiable. En canvi, sí que ho podia ser l'era hispànica, que començava l'1 de gener. De fet, aquesta sembla ser la datació principal adoptada per l'Església tal com veiem en els concilis de l'època visigoda o tardoantiga i en les inscripcions epigràfiques d'aquest mateix període²⁵. En època altmedieval només apareix en documents solemnes relacionats sovint amb catedrals, monestirs o comtes, on generalment també hi sol haver altres sistemes de càlcul cronològic.

Però el tipus de còmput altmedieval que trobem usualment en datacions múltiples al costat dels anys de regnat dels monarques és l'Encarnació, formada per anys correlatius que comencen el 25 de març. Els primers documents solemnes conservats on apareix la datació per l'Encarnació al costat de la del rei són un seguit de dotalies del bisbat d'Osona: Sant Joan de

²⁵ Vives *et alii* 1963. Ho veiem a les datacions dels concilis; Handley 1999.

Ripoll (887, tot i que el document sembla retocat), Tona (888), Ripoll (888), Sant Pere del monestir de Ripoll (890), etc.²⁶ Gairebé al mateix temps també ho trobem al bisbat d'Urgell: Ardèvol (890), Balltarga (891, tot i que podria ser una falsificació), Merlès (893), La Quar (899), etc.²⁷ En tenim exemples al bisbat de Girona relacionats amb el bisbe Serf de Déu: Agda (888, és una venda que fa fora del seu bisbat), Banyoles (889) i Fontanet (904)²⁸. També n'hi ha al bisbat de Barcelona, a la Roca (932)²⁹. Fixem-nos que els primers esments de l'Encarnació apareixen en època del rei franc Ot (regnat novembre 887 – gener 898). Aquesta dualitat de còmput la trobem en els preceptes que aquest monarca va enviar al monestir d'Amer (890), al de Fontclara (888), a la Seu de Girona (891), a la d'Osona (888)³⁰ i a la concessió de la vila de Palamós a Petroni (890-891)³¹. Així, semblaria com si monarquia i clergat incorporessin al mateix temps aquest sistema de datació, la qual cosa ens fa pensar en una possible imposició d'aquest sistema per part dels reis francs o de l'arquebisbat de Narbona, centre eclesiàstic al qual estaven supeditats els bisbats del segle IX situats al nord-est peninsular ibèric³².

Posteriorment, en alguns diplomes atorgats pel rei Lotari (regnat novembre 954 – març 986) també ens hi apareixen conjuntament aquests dos sistemes de datació: monestir de Sant Cugat (985 – 988), de Sant Feliu de Guíxols (968 – 970), de Sant Genís les Fonts (981), de Sant Pere de Rodes (982 – 983) i a la concessió d'unes terres a l'entorn de Cotlliure per al duc Gauçfred (980 – 981)³³. En altres preceptes de Lotari, però, només hi apareix la datació pel rei³⁴.

Volem fer notar que a la dotàlia d'Ardèvol l'escrivent fa esment de l'Encarnació i l'era però només dona la data de la primera³⁵ i que a la de Fontanet es fa esment de l'era però la numeració que l'acompanya es

²⁶ Ordeig 1993, docs. 9, 10, 11, 14.

²⁷ Ordeig 1993, docs. 13, 15, 16, 18.

²⁸ Martí 1997, docs. 20, 21; Ordeig 1993, doc. 29. Respectivament.

²⁹ Ordeig 1993, doc. 49.

³⁰ D'Abadal 1926, p. 17-18; 113-115; 141-143; p. 293-299 respectivament.

³¹ D'Abadal 1952, p. 365-366.

³² Magnou-Nortier 1976.

³³ D'Abadal 1926, p. 194-200; 202-204; 210-215; 235-244; D'Abadal 1952, p. 393-394 respectivament.

³⁴ D'Abadal 1926, p. 94-98, 101-103, 208-209; D'Abadal 1952, p. 327-328.

³⁵ Ordeig 1993, 9 gener de 891, *anno Incarnationis Domini nostri Iesu Christi sub aera DCCCLXXX*.

refereix a l'Encarnació³⁶. Potser això ens constata que a finals del segle IX – inicis del X, l'ús de l'era com a eix vertebrador del còmput eclesiàstic estava disminuint i que el seu lloc l'estava ocupant cada cop més l'Encarnació, cosa que encara provocava una mica de confusió entre alguns escriptors. Tot i així, l'era seguirà apareixent en diversos textos referents a personatges o institucions importants³⁷.

El que defensem nosaltres en aquest estudi és que l'eix vertebrador del còmput documental altmedieval és l'Encarnació en còmput florentí i no pas els anys dels reis o l'era.

L'Encarnació com a punt d'arribada

Durant el segle XII, la datació pel rei va caient en desús i, en canvi, la de l'Encarnació va guanyant protagonisme, ben al contrari del que havia passat entre els segles IX i XI. Veiem-ne uns exemples il·lustratius de cada un dels bisbats o zones que hem analitzat.

Girona. Al bisbat de Girona se segueixen utilitzant els anys dels reis com a còmput principal, però a finals de 1180 i a inicis de 1181 s'imposa el de l'Encarnació, tal com podem observar a la sèrie de pergamins de l'Arxiu Capitular³⁸.

A la documentació del monestir de Vilabertran veiem com fins al setembre de 1180 s'utilitza la datació pel rei³⁹ i, a partir de l'octubre de 1180, es generalitza la de l'Encarnació⁴⁰, excepte en un text escrit per l'abat Guillem⁴¹.

Barcelona. A l'entorn de Sant Pere i Santa Maria de Terrassa, fins al 1179 se sol utilitzar eminentment la datació pel rei⁴², tot i que a partir de 1180 es generalitza l'ús de l'Encarnació⁴³.

³⁶ Ordeig 1993, doc. 29, 8 novembre 904, *sub era DCCCCIII*. Lliga amb la data del rei.

³⁷ Per exemple Ordeig 1993, docs. 28, 49, 95, etc.; Ordeig 1996, docs 153, 161, etc.

³⁸ Arxiu Capitular de Girona, pergamins 421-423 (abril-juliol, 1180) i 427 (25 octubre 1180) són datats pel rei mentre que els 426 (25 agost 1180), 428 (6 desembre 1180), 424, 425 (febrer i març 1181) i endavant ho són per l'Encarnació.

³⁹ Biblioteca de Catalunya, monestir de Vilabertran, docs. 80 i 138.

⁴⁰ Biblioteca de Catalunya, monestir de Vilabertran, docs. 433 (any 1180), 92, (any 1181).

⁴¹ Biblioteca de Catalunya, monestir de Vilabertran, doc. 431.

⁴² Puig *et alii* 2001, doc. 188 per exemple.

⁴³ Puig *et alii* 2001, docs. 189, 190, 191, 192, etc.

A la documentació de la Cartoixa de Montalegre (actual Maresme), que conté els fons altmedievals de Sant Pol de Mar i del castell de Vallparadís de Terrassa, fins a inicis de 1180 s'utilitza la datació pel rei⁴⁴, però, com a mínim des del gener de 1181, ja s'usa l'Encarnació⁴⁵.

A Sant Llorenç del Munt es data generalment pels reis fins al 1180⁴⁶ i, a partir de 1181, ja s'usa l'Encarnació⁴⁷.

Al monestir de Santa Clara de Barcelona la datació pels reis es comença a canviar per la de l'Encarnació a l'any 1179 i, a partir de llavors, s'usarà com a sistema principal⁴⁸.

La documentació de la catedral de Barcelona del segle XII no estava ordenada en el moment de fer aquest estudi i, per tant, no podem precisar fins quan s'usà la datació dels reis.

Elna. Poca documentació ens queda d'aquest bisbat en comparació amb els altres que estudiem. No obstant això, als textos conservats de la fundació templera del Masdú (Rosselló), podem observar que com més avança el segle XII més s'utilitza la datació de l'Encarnació i menys la del rei⁴⁹. El sistema de còmput principal és el de l'Encarnació⁵⁰, també esmentada com a any de Crist (*anno Christi regnante*)⁵¹. Fins a finals dels anys setanta podem trobar la datació per l'Encarnació acompanyada del nom del rei però sense especificar l'any d'aquest darrer⁵², és a dir, sense cap any de regnat associat, com sol fer, per exemple, el prevere Nicolau⁵³. Aquesta dualitat desapareix a finals dels anys vuitanta i, a partir de llavors, el nom del rei només serà esmentat esporàdicament en alguna datació⁵⁴.

⁴⁴ Pérez 1998, docs. 146 i anteriors referents al segle XII.

⁴⁵ Pérez 1998, docs. 147 i següents.

⁴⁶ Puig *et alii* 2013, el doc. 152 és el darrer, signat pel monjo Ramon.

⁴⁷ Puig *et alii* 2013, el doc. 153 és el primer de la sèrie, signat per Pere de Corró.

⁴⁸ Brugués *et alii* 2019, doc. 26 de 1179, doc. 27 de 1181, docs. 28, 29, etc.

⁴⁹ Tréton 2010, veieu els docs. del segle XII.

⁵⁰ Tréton 2010, docs. 130, 132, 133, 135, 139, 148, 149, etc.

⁵¹ Tréton 2010, docs. 123, 124, 137, 158, etc.; Per a la identificació de *anno Domini* amb l'Encarnació veieu el nostre apartat "Any del Senyor, any de Crist, any tot sol".

⁵² Tréton 2010, docs. 103 al 107, 114-122, etc., per exemple.

⁵³ Tréton 2010, docs. 111, 112, 113, etc.

⁵⁴ Tréton 2010, docs. 187, 203.

Al monestir de Cuixà a partir de 1101 sovint trobem la doble datació del rei i de l'Encarnació⁵⁵, tot i que de vegades la data està associada només a l'Encarnació i el rei tan sols apareix esmentat sense especificar l'any⁵⁶. Tot i així, el sistema més usat, però, és el del rei⁵⁷ i l'ús de l'Encarnació sola no estarà gaire generalitzat fins al 1180-1181⁵⁸.

Osona. A l'entorn catedralici la forma més utilitzada és la datació pels reis, que desapareix a partir de finals de 1180 però, tot i així, a les dècades següents encara la podem trobar en datacions dobles al costat de l'Encarnació⁵⁹.

Als documents conservats del monestir de Sant Joan de Ripoll (que no tenim clar si canvia o no de bisbat a inicis del segle XI a causa de les intervencions dels comtes de Besalú⁶⁰) a finals dels anys setanta tant se sol utilitzar l'Encarnació com la datació pels reis⁶¹, però cap a finals de l'any 1180 només es fa servir l'Encarnació⁶².

Al monestir de Sant Pere de Casserres, als darrers anys de la dècada dels cinquanta encara s'utilitza generalment la datació pels reis, de la dècada dels seixanta no en tenim documents, però els que ens apareixen dels anys setanta ja estan datats per l'Encarnació⁶³.

urgell. A la documentació conservada als arxius de la catedral observem que a partir dels primers anys del segle XII es va imposant cada vegada més l'ús de l'Encarnació per sobre de la dels reis, primer en documents solemnes o de personatges importants, i després de forma més generalitzada, coincidint amb la major part dels anys de pontificat del bisbe Ot⁶⁴. Als anys centrals del segle XII, sovint els escriptors daten per l'Encarnació i esmenten el nom del rei però sense especificar l'any de regnat⁶⁵. A l'època dels bisbes Bernat Sanç (1141-1162 aprox.) i Bernat Roger (1163-1167 aprox.) tan sols algun

⁵⁵ Ordeig 2019, docs. 126, 128, 177, 200, 420, 337, 226, 85, 9, etc.

⁵⁶ Ordeig 2019, docs. 202, 370, 336, 334, etc.

⁵⁷ Ordeig 2019, docs. 215, 171, 193, 166, 223, 206, 190, 212, 416, etc.

⁵⁸ Ordeig 2019, docs. 229, 370, 336, 334, etc.

⁵⁹ Ginebra 1999-2000. Veieu les taules documentals.

⁶⁰ Camprubí 2019.

⁶¹ Ferrer 2009, veieu els documents del segle XII, per exemple 137, 138, 139, 140, etc.

⁶² Ferrer 2009, docs. 141 i següents.

⁶³ Llop 2009, doc. 512 i altres.

⁶⁴ Veieu Baraut 1988-89.

⁶⁵ Baraut 1988-89, docs. 1619, 1636, 1643, 1646, etc.

document esporàdic serà datat pels reis, ja que està generalitzat l'ús de l'Encarnació⁶⁶.

A la documentació conservada a Santa Maria de Solsona, a partir de la dècada dels anys vint del segle XII comença a haver-hi alternança entre el còmput del rei i l'Encarnació, però a partir de llavors cada vegada s'usarà més l'Encarnació i a la dècada dels setanta gairebé tots ja es dataran per aquest còmput, amb escasses citacions dels reis⁶⁷. Després de 1180 s'imposa l'Encarnació⁶⁸, excepte en documents referents a terres aragoneses on llavors hi apareixerà el rei Alfons (i comte de Barcelona)⁶⁹.

A la documentació dels monestirs cerdano-berguedans de Santa Maria de Serrateix⁷⁰ i de Sant Pere de la Portella⁷¹, observem com fins als anys cinquanta del segle XII s'utilitza preferentment la datació pels reis, però als anys setanta s'imposa l'Encarnació. Curiosament en cap dels dos cenobis es coneixen textos dels anys seixanta i, per tant, no podem precisar més sobre el canvi del sistema de datació.

Conquestes del segle XII o zones frontereres amb al-Àndalus. A Santes Creus, després de la fundació del monestir, el 1150 aproximadament, de vegades s'utilitza la datació pel rei⁷² tot i que el més usual és fer-ho per l'Encarnació⁷³ o bé per l'Encarnació seguida dels anys del rei⁷⁴ o acompanyada del nom del rei però sense especificar-hi l'any de regnat⁷⁵. Durant la dècada dels anys setanta ja gairebé només s'usa l'Encarnació. L'escriptor Pere de Corró, continuarà amb la tradició anterior i encara utilitzarà preferentment la datació pels reis fins a la dècada dels vuitanta i a partir del concili usarà principalment el còmput de l'Encarnació, tot i que sovint esmentarà el nom del rei sense especificar l'any de regnat⁷⁶. Els documents d'aquest fons que són anteriors a la fundació del monestir estan datats gairebé tots pel rei ja que provenen de zones de l'actual Vallès i Barcelonès.

⁶⁶ Veieu Baraut 1988-89 i 1990-1991.

⁶⁷ Bach 2002, doc. 469 i anteriors.

⁶⁸ Bach 2002, doc. 470 i següents.

⁶⁹ Bacg 2002, doc. 475 per exemple.

⁷⁰ Bolòs 2006.

⁷¹ Bolòs 2009.

⁷² Papell 2005, docs. 63, 70, 71, 72, etc.

⁷³ Papell 2005, docs. 64, 65, 67, 68, etc.

⁷⁴ Papell 2005, docs. 98, 156, 158, 159, etc.

⁷⁵ Papell 2005, docs. 232, 241, 244, etc.

⁷⁶ Papell 2005, docs. 96, 101-105, 185, 199, 232, 241, 244, 255, 264, 272, 273, 292, etc.

A la documentació de la fundació templer de Gardeny⁷⁷, al costat de Lleida, a mitjan segle XII se sol utilitzar el sistema de l'Encarnació tot i que en alguns documents hi apareixen conjuntament Encarnació i rei⁷⁸. En dos documents de l'any 1169, signats per Pere de Corró i pel sacerdot Arnau respectivament, hi ha el sistema de la Nativitat⁷⁹.

A Sant Pere d'Àger⁸⁰ a finals de la dècada dels anys 20 del segle XII el sistema de datació pel rei i el de l'Encarnació apareixen alternats però a la segona meitat dels anys trenta es generalitza el de l'Encarnació i el del rei només apareixerà esporàdicament.

A la documentació de la Casa del Temple de Barberà, observem que la datació principal fins a finals dels anys seixanta és la del rei però a partir d'aquest moment irromp amb força l'Encarnació, que acabarà imposant-se ràpidament en els primers anys setanta⁸¹.

A l'entorn de Santa Maria de Poblet⁸² es data pels reis però a la dècada dels anys quaranta comença a aparèixer l'Encarnació, que agafarà força durant els anys cinquanta i s'acabarà imposant durant la dels setanta, excepció feta d'algun document on també se cita el rei, com per exemple en alguns d'escrits per Pere de Corró⁸³.

El perquè del canvi

Si ajuntem totes les dades que tenim, ens adonarem que, durant el segle XII, tot i que l'ús de l'Encarnació cada vegada és més present, en alguns indrets dels bisbats situats al nord, com ara Urgell, Elna o Girona, sembla que es manté una mica més el còmput del rei que no pas als bisbats situats més al sud i en contacte més directe amb al-Àndalus, com ara Barcelona i les terres conquerides de Lleida i Tarragona. A la part nord del bisbat d'Osona se seguiria més la tradició reial que no pas a les terres de la part sud, les que correspondrien al comtat de Manresa. Això potser es podria explicar perquè els bisbats del nord són més propers a la terra dels francs, lloc on encara es

⁷⁷ Sarobe 1998.

⁷⁸ Sarobe 1998, docs. 11, 13, 15, 40, 60, 74, 84, 85, etc.

⁷⁹ Sarobe 1998, docs. 200 i 201.

⁸⁰ Chesé 2011.

⁸¹ Sans 1997.

⁸² Altisent 1993.

⁸³ Altisent 1993, docs. 450, 508, 493, etc.

data pels reis i, per tant, en reben més la influència, i pel fet que la datació pels monarques és un fet més arrelat que a les terres del sud. Però aquestes constatacions tampoc són exactes del tot sinó més aviat força relatives, ja que, per exemple, a la Seu d'Urgell hi ha més tendència a utilitzar l'Encarnació que a alguns monestirs del seu bisbat com ara La Portella o Serrateix.

A finals de 1180, just quan va morir el rei Lluís el Jove i abans que es comencés a datar pel seu successor Felip August, va ésser un bon moment per aprofitar el concili d'octubre a Tarragona i, entre altres coses, derogar l'ús de la datació pels reis i imposar la de l'Encarnació, un acte que, més que una novetat, era la constatació d'un canvi en el còmput cronològic que ja havia començat feia temps i que ara s'adoptava oficialment.

Però, per què el 1180 es van abandonar els altres còmputs i es van substituir pel de l'Encarnació?

- *un sistema més fàcil*. Usar els anys de regnat volia dir que cada vegada que es moria un monarca s'havia de començar a comptar altra vegada des d'1. L'Encarnació, en canvi, seguia un ordre correlatiu més fàcil. S'eliminaven duplicitats cronològiques difícils de comptar, que sovint no coincidien i que podien provocar confusions de datació, sobretot quan s'havien de consultar i fer valdre textos d'èpoques passades.
- *Desaparició dels carolingis*. Als segles IX – X, els comtats de la futura Catalunya havien cercat en els reis francs una autoritat superior que, mitjançant preceptes (els diplomes carolingis), els ajudés a mantenir un ordre intern o equilibri entre ells. Ara, al segle XII, no es mirava la monarquia franca com una autoritat superior, ja que la dinastia carolíngia, la que col·locava i manava els primers comtes, ja havia desaparegut feia gairebé dos segles⁸⁴.
- *Comtes de Barcelona poderosos*. El comte de Barcelona Ramon Berenguer (III) des d'inicis del segle XII manava tot un seguit de comtats, ja fos directament o per vassallatge, uns territoris que llavors es conegueren com a Catalunya. El seu fill, Ramon Berenguer (IV) fou comte de Barcelona i príncep d'Aragó, i el seu net Alfons obtingué el títol de comte de Barcelona i rei d'Aragó⁸⁵. Per tant, datar pels reis francs era desprestigiar la figura i el poder dels monarques catalans. Per què s'ha de datar pels

⁸⁴ Halphen 1992.

⁸⁵ Veieu D'Abadal 1969-70, Salrach-Aventín 1985, Sobrequés 2007 o qualsevol altre manual d'història medieval de Catalunya.

francs quan a Aragó es data pels catalans? Per citar uns exemples, en un document de 1152⁸⁶, l'escrivent Arnau data per *anno III regnante Raimundo* (Ramon Berenguer IV) *in Lerida* i l'escriptor Joan, en un de 1168⁸⁷ referent a Alfons I, darrere l'era hi apareix la frase *regnante me per Dei Gratia in Aragone et in Barchinona et in Prouincia et in Amillau*. El prevere Martí, en tres textos escrits entre 1170 i 1173⁸⁸, especifica que Lluís el Jove és rei de la Gàl·lia i suposem que ho fa per separar el monarca dels francesos del monarca dels catalans i aragonesos.

Si es datava per l'Encarnació, l'únic poder superior als comtes reis que es reconeixia era el de Déu. Al comtat de Barcelona i a les noves terres de Lleida i Tarragona, on intervé de manera directa el comte de Barcelona, s'utilitza freqüentment l'Encarnació, almenys a la segona meitat del segle XII.

- *un sistema religiós per sobre d'un de laic*. Datar per l'Encarnació és imposar un sistema de còmput religiós fàcil per sobre d'un de laic més propens a l'error, un fet que interessava als estaments eclesiaístics, lloc d'on provenien els escriptors.

COINCIDÈNCIES I DIVERGÈNCIES ENTRE ELS SISTEMES DE CÒMPUT

Les datacions entre el segle IX i l'octubre/novembre de 1180

La manera més fiable que hem trobat per establir les relacions d'equivalència cronològica que hi ha entre els diversos sistemes de còmput és comparar les coincidències i divergències que ens apareixen en els documents de datació múltiple.

Avancem al lector un fet remarcable que constatarem amb els exemples que exposarem a partir d'aquest moment fins al final de l'article: Siguin quins siguin els sistemes de datació que comparem, els documents amb datacions múltiples divergents, és a dir, els que presenten dos o més sistemes de datació que no coincideixen entre ells, estaran entre un 20% i un 30%, tot i que poden pujar o baixar una mica més d'aquesta xifra. Així, deixant de banda els textos falsificats, els que tenen una datació il·legible, els que la

⁸⁶ Altisent 1993, doc. 147, 17 de març.

⁸⁷ Altisent 1993, doc. 338, novembre.

⁸⁸ Altisent 1993, docs. 392, 415 i 425.

tenen desapareguda o hi ha alguna circumstància que ens obliga a excloure'ls de la resta, per norma general hi ha un promig d'un 25% de casos que no ens quadraran i que podrem atribuir a errades de càlcul dels escriptors, mala lectura en fer les còpies, errades en fer els originals o les còpies, errades de transcripció, d'edició, o bé algun fet de còmput que desconeixem i que se'ns escapa. Si errar és humà, com podem esperar que els càlculs de datació ens quadrin tots?

Kalendes, nones, idus

A partir de la documentació que tenim: podem determinar si els dies de la setmana es comptaven enrere prenent com a referència les kalendes, les nones i els idus? La millor manera de comprovar-ho és observant els textos en què ens hi apareix el dia de la setmana (*feria*) i, al calendari perpetu que proposa Cappelli⁸⁹, veure si ens coincideix amb el dia numèric del mes. Així sabrem si concorden comptant cap endavant o cap enrere. Recordem al lector que en aquesta època el primer dia de la setmana era el diumenge i no pas el dilluns.

Alguns exemples que hem trobat no són gaire aclaridors com, per exemple, quan el diaca Duran (bisbat d'Urgell) escriu *VII idus kalendas marcias*⁹⁰: Ho hem d'interpretar a partir dels idus o de les kalendes? I un sacerdot anomenat Duran, que potser era la mateixa persona, trenta anys més tard fa la mateixa imprecisió amb *II nonas kalendas marci*⁹¹. A la dotàlia de Sant Climent de Vallcebre hi apareix la *feria*, però no la comptabilitzem perquè es tracta d'un document falsificat⁹². A la de Castellfollit de Riubregós no coincideix el dia de la setmana amb cap de les múltiples datacions⁹³. Al bisbat de Girona, a la dotàlia de Sant Joan les Fonts no concorda el dia numèric amb el dia de la setmana⁹⁴. En un pergami desat a l'Arxiu Diocesà

⁸⁹ Cappelli 1983, p. 32-105.

⁹⁰ Baraut 1981, doc. 452, de 1032.

⁹¹ Baraut 1984, doc. 725, març del 1061.

⁹² Camprubí 2006, p. 191-193. Ordeig 1996, doc. 166, 13 octubre de 1040/42.

⁹³ Ordeig 1996, doc. 246, 22 de setembre, que la *feria V* hauria de ser dijous però al calendari s'escau en divendres, veure Cappelli 1983, p. 73; Encarnació en florentí 1083, indicció 1082, Era 1174, rei 1082/83.

⁹⁴ Ordeig 1993, doc. 76. La data *III idus ianuarii* és l'11 de gener, la *feria I* és diumenge i l'any és el 959 de l'Encarnació en florentí. Però l'11 de gener de 959 s'esqueia en dimarts i en tot cas hauria d'haver estat *feria III*, Cappelli 1983, p. 60.

de Girona referent al fons d'Argelès (bisbat d'Elna) tampoc no coincideix el dia numeral amb el de la setmana⁹⁵. A la dotalia de Sant Climent de Rallui⁹⁶, bisbat de Roda, ens apareix el dia de la setmana però no el del mes, tot i que Ramon Ordeig, el seu transcriptor, dedueix que és el 25, però l'any de l'Encarnació i el del rei no coincideixen de cap manera amb ell.

En canvi, sí que hi ha altres casos que ens poden ajudar: A la dotalia de Sant Romà de les Bons, bisbat d'Urgell, es diu que a deu de les kalendes de febrer (el 23 de gener comptant enrere) era el cinquè dia de la setmana i precisament això coincideix a l'any 1164, que és el que ens dona la datació de l'Encarnació en florentí⁹⁷. A la dotalia de Sant Joan de Ripoll (bisbat de Girona o bé d'Osona) de l'any 1150 –segons còmput de l'Encarnació en florentí, de l'era i de la indicció–, es diu que el quatre nones del mes de novembre s'esqueia en el cinquè dia de la setmana i, comptant els dies enrere, efectivament el 2 de novembre de 1150 s'esqueia en dijous⁹⁸. En un document del fons de Poblet, el dia de la setmana ens ajuda a saber qui és el rei esmentat, ja que un dilluns que s'escaigués en 22 d'agost i que correspongués a l'any vint-i-tresè d'un rei anomenat Lluís només el trobem amb Lluís el Jove el 1160⁹⁹. En un altre text relacionat amb Poblet, el dia 5 de març de 1169 coincideix en dimecres tal com diu el text¹⁰⁰.

El problema és que els exemples que concorden només els hem sabut trobar al segle XII. Tot i així, en els casos on hi ha coincidència s'ha datat comptant enrere i, en els que no, també s'ha comptat enrere i no han concordat però per poc. Així, aquest semblaria ser el sistema correcte.

Hem observat que apareixen força casos on els escriptors col·loquen les xifres romanes del dia invertides, és a dir, com si es comptés enrere, mentre que la resta de xifres de la datació poden seguir l'ordre normal o també estar invertides. Per posar un exemple il·lustratiu, en lloc de XVIII n'hi ha que

⁹⁵ Arxiu Diocesà de Girona, Pia Almoïna, doc. 2066, Argelès 84. Pere, sacerdot i monjo, en un document datat de 1147/48 diu que el 3 de juny és el segon dia de la setmana, és a dir dilluns, però el 1148 s'esqueia en dijous i el 1147 en dimarts. Veieu Cappelli 1983, p. 76-77 i 94-95 respectivament.

⁹⁶ Ordeig 1996, doc. 123. *In mense nouembrio die III feria*. Datació Encarnació florentí 1007 i rei 1010.

⁹⁷ Ordeig 2002, doc. 389, *Incarnatione Domini MCLXIII... feria V, X kalendas februarii*. Capelli 1983, p. 78 per comprovar el calendari.

⁹⁸ Ordeig 2002, doc. 377, *quarto nonas nouembris, feria V*; Capelli 1983, p. 87 pel calendari.

⁹⁹ Altisent 1993, doc. 73, *anno XXIII regnante Ledoico rege, XI kalendas septembris, feria II*.

¹⁰⁰ Altisent 1993, doc. 347, *in mense marcii, feria IIII et nonas, anno Domini MCLXVIII*, escrit per Ileri.

escriuen IIIVX o en lloc de “decimo tercio” hi trobaríem “tercio decimo”. Això és més una opció personal d’alguns escriptors que no pas un fet general i en trobem a tot el període que estudiem. En nota n’adjuntem alguns exemples i referències¹⁰¹.

Encarnació-era

De 92 casos utilitzats, en 52 d’ells coincideix l’era amb l’Encarnació en florentí (56,52%), en 13 en pisà (14,16%) i en 27 no concorda amb cap de les dues (29,32%). A tots els mesos de l’any hi ha exemples on coincideix l’era amb l’Encarnació en florentí¹⁰², però entre els mesos de gener i març hem observat un fenomen curiós: hi ha 11 casos en els quals l’era està endarrerida un any respecte a l’Encarnació en florentí i 8 casos en els quals coincideix correctament com passa en la resta de l’any¹⁰³. Potser podríem pensar que alguns escriptors compten l’Encarnació en pisà, però, si fos així, en trobaríem molts més d’exemples durant tot l’any. Al nostre parer, no es tracta d’això sinó que hi ha alguns redactors que per error computen l’inici de l’era no l’1 de gener sinó el 25 de març com l’Encarnació. És per aquest fenomen que algun autor ha cregut que al nord-est peninsular calia restar 39 unitats a l’era en lloc de 38¹⁰⁴. Però, com és possible que es produeixi aquest error? Doncs perquè una forma senzilla, rutinària i entenedora de trobar l’era és sumar 38 unitats a l’Encarnació en florentí i, si la persona que ho fa no té en compte que l’era comença aproximadament tres mesos abans i que quadrarà amb l’Encarnació només si va de l’1 de gener al 24 de març, s’hi suma una unitat, la data de l’era al còmput actual ens apareixerà una

¹⁰¹ Batlle et alii 2006, doc.738, *IIIIX kalendas iulii, anno VIIIX regni Henrici regis*, anònim. Docs. 694, 749, 758, 843, etc.; Junyent 1980-1996, doc. 176, *IIIIX kalendas marcii*, Guifré diaca. Docs. 69, 609, etc.; Baraut 1988-89, doc. 1462, *IIIIX kalendas mai*, sense any, Guillem prevere; Ordeig 1996, doc. 252, etc. I molts més.

¹⁰² Martí 1997, docs. 113, 390, etc.; Baraut 1985, docs. 927, 953; Baraut 1986-87, docs. 1108, 1122, 1190, etc.; Bolòs 2006, docs. 22, 23, 45, etc.; Feliu et alii 1998, docs. 883, 947, 965, etc.; Ordeig 1996, docs. 219, 251, 259, 377, 390, etc. Ordeig 2002, docs. 320, 327, 343, etc. I molts més.

¹⁰³ No coincideixen: Batlle et alii 2006, doc. 121 (9 març); Baraut 1988-89, docs. 1190 (9 febrer); Baraut 1990-91, doc. 1586 (15 març); Bolòs 2006, doc. 47 (16 març); Feliu et alii 1998, doc. 168 (8 gener); Baiges et alii 2010, doc. 303 (14 gener); Martí 1997, doc. 479 (12 gener); Ordeig 1996, doc. 193 (3 gener), 194 (11 febrer); Ordeig 2002, doc. 315 (2 gener), 389 (23 gener).

Coincideixen: Ordeig 1996, doc. 178 (27 gener), 237 (8 gener), 239 (23 gener); Martí 1997, doc. 264 (3 gener); Ordeig 2002, docs. 304 (9 febrer), 305 (9 febrer), 389 (23 gener), 364 (8 març).

¹⁰⁴ Diversos Autors 1989, p. 63-64.

unitat endarrerida. També pot ésser que, com que estan acostumats a canviar d'any de l'Encarnació el 25 de març, quan esporàdicament han de datar per l'era, s'obliden que comença un dia diferent. Sia com sia, és un error de càlcul dels escriptors. Quan trobem un d'aquests casos, entre l'1 de gener i el 24 de març haurem de sumar una unitat a l'era, tal com fem per calcular l'Encarnació en florentí. De documents útils datats per l'era entre els mesos de gener i març només n'hem sabut trobar en el ventall cronològic 1006 – 1164 i, si n'hi ha d'anteriors o posteriors, no els coneixem.

Tenim dos exemples més on l'era està un any per sota de l'Encarnació en florentí i són dels mesos de juny i novembre¹⁰⁵. O els escriptors van datar l'Encarnació en pisà o es tracta de divergències, opinió aquesta darrera per la qual ens decantem.

Llavors les coincidències entre era i Encarnació en florentí serien de 63 casos (68,48%) i les divergències de 29 (31,52%). La tendència ens diu, doncs, que l'Encarnació, per tal que coincideixi amb l'era, ha d'estar computada en sistema florentí i que pot haver-hi algun escriptor que per error la faci començar el 25 de març. Dins del 31,52% dels casos que no concorden, cal esmentar sis dotalies del bisbat d'Elna fetes entre 1158 i 1163¹⁰⁶ en les quals l'Encarnació en florentí està un any per sota de l'era i la indicció¹⁰⁷. Les quatre primeres estan escrites per Pere (esmentat com a preceptor, escriptor i sense atribució), possiblement el mateix personatge que just abans, el 1157¹⁰⁸, havia escrit una dotalia on coincidia l'Encarnació en florentí amb l'era i la indicció i, que sense cap raó aparent, de cop desquadra l'Encarnació de la resta de còmput. La cinquena acta està escrita pel sacerdot i monjo Bernat. El sisè text no té autor però hi apareixen dues dates: a la primera, de 1142, coincideixen era, indicció i Encarnació en florentí perquè es fa esment d'una dotalia anterior i per tant es copia la data, mentre que, al text on es compta

¹⁰⁵ Ordeig 1996, docs. 252 (escrita pel prevere Arnau, Igualada, 23 novembre, Encarnació en florentí 1087, era 1086, rei 1086); Baiges *et alii* 2010, vol II, doc. 883 (escrit pel diaca Guillem, Montbrió, 27 juny, Encarnació florentí 1150, era 1149, rei 1149 per Sant Joan).

¹⁰⁶ Ordeig 2002, docs. 382 (Santa Cecília de Calç, Encarnació en florentí 1158, era 1159, indicció 1159), 383 (Sant Martí de Cortsaví, Encarnació florentí 1159, era 1159, indicció 1159), 384 (Sant Esteve d'Arlès, Encarnació florentí 1158, era 1159, indicció 1159), 385 (Sant Pere de Riuferrer, Encarnació florentí 1159, era 1160, indicció 1160), 386 (Sant Llorenç de Cerdans, Encarnació florentí 1159, era 1160, indicció 1159), 387 (Santa Maria del Vilar, Encarnació florentí 1162, era 1163, indicció 1163).

¹⁰⁷ Per tant, si la comptabilitzèssim en pisà n'hi estaria dos.

¹⁰⁸ Ordeig 2002, doc. 381, 13 d'octubre.

de nou, l'Encarnació en florentí està un any per sota. Més de dos-cents anys abans, al bisbat de Barcelona també hi trobem dues dotalies del 4 de juliol de 932¹⁰⁹, redactades pel prevere Malanyeu (Sant Sadurní de la Roca) i pel sotsdiaca Just (Sant Genís de l'Ametlla) respectivament, en les quals la indicció, l'era i el rei coincideixen al 932 i, en canvi, l'Encarnació en florentí està endarrerida al 931. No sabem donar cap explicació matemàtica clara per aquests fets si no és que els textos es fessin a la mateixa escrivania i una d'elles copiés la data de l'altra. Creiem que aquest fenomen, que entra dins de la casuística de les divergències, és més una acció personal d'uns determinats escriptors que no pas un fet generalitzat.

Era-indicció

De 62 exemples utilitzats en els quals trobem l'era i la indicció junts, la convergència és del 77,42% i la divergència del 22,58%. La tendència general és que coincideixin.

Encarnació-indicció

Sobre 134 casos utilitzats, hem observat que en el 52,24% coincideix la indicció amb l'Encarnació en florentí; en el 28,36% està un any per sota i es correspon amb l'Encarnació en pisà, i el 19,40% és divergent. És que hi havia escriptors que dataven l'Encarnació en pisà o hi ha algun altre fet que se'ns escapa?

Per respondre aquesta pregunta hem de saber que gairebé la meitat dels casos en els quals coincideix la indicció i l'Encarnació en pisà –13 de 29– els hem trobat entre l'1 de gener i el 24 de març¹¹⁰. En aquests gairebé tres mesos hi ha 36 casos utilitzats de múltiple datació, dels quals en el 33,34% coincideix Encarnació en florentí i indicció; en el 36,11% la indicció està un any per sota de l'Encarnació en florentí (sembla com si l'Encarnació s'hagués comptabilitzat en pisà); i la resta, un 30,55%, és divergent. Al nostre parer, no es tracta que hi hagi textos computats en pisà sinó que hi ha alguns redactors

¹⁰⁹ Ordeig 1993, docs. 49 i 50 respectivament.

¹¹⁰ De l'1 de gener al 22 de març: Baraut 1988-89, doc. 1190; Bolòs 2006, doc. 47; Ferrer 2009, doc. 36; Martí 1997, docs. 59, 106, 107; Ponsich-Ordeig 2006, doc. 642; Ordeig 1996, docs. 129; Ordeig 2002, doc. 304, 389, 290, 299, 151.

Del 25 de març al 31 de desembre: Martí 1997, doc. 409; Ponsich-Ordeig 2006, docs. 110; Ordeig 1993, docs. 16, 62, 66, 82, 83, 110; Ordeig 1996, docs. 121, 141, 159, 242; Ordeig 2002, docs. 377, 320, 327, 390.

que compten l'inici de la indicció no pas l'1 de gener sinó el 25 de març com si fos l'Encarnació. Quan trobem un d'aquests casos, haurem de sumar una unitat a la indicció, tal com fem per calcular l'Encarnació en florentí. Però, com és possible que es produeixi aquest error? Doncs perquè potser la forma més fàcil de trobar la indicció és fer-ho a partir dels anys de l'Encarnació en florentí i si la persona que ho fa no té en compte que la indicció quadrarà amb l'Encarnació només si de l'1 de gener al 24 de març s'hi suma una unitat, la data de la indicció al còmput actual ens apareixerà un any endarrerida. Es tracta d'un error de càlcul dels escriptors, una badada o oblit que trobem també entre l'era i l'Encarnació en florentí tal com hem explicat a l'apartat corresponent. Tot això ens fa pensar que la indicció començava l'1 de gener.

Del 25 de març al 31 de desembre trobem 15 casos en els quals la indicció està una unitat per sota de l'Encarnació en florentí¹¹¹, però no creiem que siguin exemples en què l'Encarnació es comptabilitzés en pisà sinó errors dels escriptors on caldria sumar una unitat a la indicció. El cas invers també ens apareix, ja que hi ha detectats 16 exemples en tot l'any complet on la indicció està una unitat per sobre de l'Encarnació en florentí sense que hi puguem trobar cap explicació matemàtica¹¹². En algunes datacions múltiples hi apareixen conjuntament l'era i la indicció endarrerides un any, senyal que l'escriptor va repetir el mateix error de càlcul¹¹³. Aquest són alguns exemples del que podem trobar, ja que la casuística de discordàncies i concordàncies entre la indicció i els altres sistemes de datació és àmplia i diversa.

Cal fixar-nos que a la dotàlia de Canalda¹¹⁴, l'Encarnació en florentí és de 902 i la indicció tercera ens coincidiria també al 902 si la comencéssim a comptar a partir del 900. Podria ser que a la Seu d'Urgell (i qui sap si a altres bisbats també) hi hagués l'intent de canviar la numeració de la indicció i fer-la començar a partir del 900 com es va fer amb el còmput del rei (fet que expliquem a l'apartat rei-Encarnació). Això degué durar poc perquè el 907 ja es torna al mateix ordre de còmput que hi havia anteriorment¹¹⁵ i, per posar

¹¹¹ Martí 1997, doc. 409; Ponsich-Ordeig 2006, docs. 110, Ordeig 2002, docs. 377, 390, 320, 327 Ordeig 1996, docs. 121, 242, 246, 159, 141; Ordeig 1993, docs. 16, 66, 82, 83, 110.

¹¹² Ordeig 1993, docs. 49, 50, 67, 73, 74, 80, 81; Ordeig 1996, docs 201, 413, 414, 265; Ordeig 2002, docs. 382, 383, 384, 387; Martí 1997, doc. 113.

¹¹³ Ordeig 2002, doc. 320; Ordeig 1993, docs. 82, 83; Ordeig 1996, docs. 151; i d'altres.

¹¹⁴ Ordeig 1993, doc. 23, febrer.

¹¹⁵ Ordeig 1993, doc. 34, Sant Pau de Casserres.

un exemple, al bisbat de Girona, a la dotalia de Camprodon del 904¹¹⁶, la indicció segueix l'ordre normal i no el que començava a comptar el 900.

El recompte final de les nostres dades seria que l'Encarnació en florentí i la indicció coincideixen en el 61,94% dels casos i divergeixen en el 38,06%.

Rei-Encarnació

De 384 casos útils, el rei i l'Encarnació en florentí coincideixen en el 49,74%; en pisà, en el 28,91%, i divergeixen totalment en el 21,35%. Com és que la diferència entre el percentatge de l'Encarnació en florentí i el de l'Encarnació en pisà es menor quan comparem Encarnació-rei que quan la comparem amb els altres sistemes de còmput?

Hem observat que, en el període que estudiem, a la documentació relacionada amb les seus i els bisbats d'Urgell i Girona les coincidències entre el rei i l'Encarnació en pisà són majors que no pas les coincidències entre aquest i l'Encarnació en florentí, a l'inrevès del que passa en els altres llocs. De 89 casos útils, a Urgell coincideixen el rei amb l'Encarnació en florentí un 30,3%, en pisà un 36% i divergeixen totalment un 33,7%. A Girona, de 70 casos útils coincideixen el rei amb l'Encarnació en florentí el 34,3%, en pisà el 44,3% i divergeixen totalment un 21,4%. És que els escriptors tan aviat compten l'Encarnació en florentí com en pisà o el que varia és el sistema de còmput dels anys dels reis?

Aquesta diferència l'observem sobretot entre 1060 i 1180, en els períodes de Felip, Lluís el Gros i Lluís el Jove, ja que són les èpoques en les quals hi ha més documentació conservada i per tant més seguida. Per les coincidències que hem vist anteriorment amb l'era i la indicció, sembla que el sistema de còmput usat per l'Encarnació seria el florentí. Així, què passaria si realment l'únic sistema utilitzat fos aquest i en realitat no existís cap document doble datat per l'Encarnació en pisà? Això voldria dir que en alguns documents la data del rei està endarrerida un any respecte a l'Encarnació en florentí. Com és això possible? Doncs per una raó molt lògica i senzilla que ha passat desapercibuda a tothom fins ara: perquè hi ha zones on no comencen a comptar l'any primer del nou rei quan s'entronitza (que en direm any inicial) sinó que esperen al proper 24 de juny per a fer el canvi de rei tot coincidint amb el canvi d'any (que en direm any vençut, de manera semblant a com nosaltres comptem el nostre primer aniversari de

¹¹⁶ Ordeig 1993, doc.4.

vida) i mentrestant continuen datant pel rei difunt. Per posar un exemple: Felip comença a regnar el 29 d'agost de 1060 però en determinats bisbats no es fa començar l'any primer fins el 24 de juny de 1061, quan comença l'any nou, ja que sinó l'any primer de regnat només tindria 10 mesos. De la mateixa manera, hauríem de comptar l'inici del regnat de Lluís el Gros a partir del 24 de juny de 1109 i el de Lluís el Jove el 24 de juny de 1138. Si els documents que tenen la data del rei endarrerida els comptabilitzem a any vençut, la coincidència amb l'Encarnació en florentí entre 1060 i 1180 a Urgell és –de 61 casos útils– el 68,9% de convergents i el 31,1% de divergents. A Girona –de 49 casos útils–, el 85,7% són convergents i el 14,3% divergents. Per tant, hi ha dos sistemes de datar els anys dels reis: a any inicial (des de la data d'entronització fins al proper 24 de juny, un any primer que no sol ser complet de mesos) i a any vençut (esperar al proper 24 de juny i començar a comptar el primer any llavors).

Diem que l'any del rei comença el 24 de juny més o menys a partir de l'any mil, com proposava Mundó, perquè, si no fos així, no ens coincidiria la datació pels reis amb la dels altres còmputos en els exemples documentals de datació múltiple que estan situats entre el 24 de juny i la data d'entronització de cadascun dels monarques. En nota adjuntem referències de datacions dobles on es pot comprovar això, tant en casos on l'any primer correspon al d'entronització (i per tant només dura uns mesos, any inicial), com en els casos en els quals s'espera que comenci el proper any del rei per a comptar l'any primer (any vençut)¹¹⁷.

Tot i que aquesta és la tendència general, poden haver-hi casos aïllats on es comptin els anys dels reis just el dia de l'entronització i no es tingui en compte per a res el 24 de juny, com, per exemple, al bisbat d'Elna: tres

¹¹⁷ Any inicial del rei: Ordeig 1996, doc. 217 (bisbat de Barcelona, 24 juny 1064 just el dia que comença l'any); Ordeig 2000, doc. 668 (3 juliol 1002); Ordeig 2019, doc. 146 (bisbat d'Elna, 26 juliol 1154); Baraut 1990-91, doc. 1552 (bisbat d'Urgell, 28 juny 1160); Baiges *et alii* 2010, doc. 937 (conquestes segle XII, 28 juliol 1151), 1023 (Cancelleria Reial, 28 juliol 1157); Tréton 2010, doc. 36 (15 juliol 1146); Bolòs 2006, doc. 45 (27 juliol 1003); Papell 2005, 156 (21 juliol 1171); Arxiu Capitular de Girona, Llibre Verd de la Catedral de Girona, full 199 recte-vers (bisbat Girona, 2 juliol 1142); Altisent 1993, doc. 200 (14 juliol 1157). I molts més.

Any vençut del rei: Ordeig 1996, doc. 209 (bisbat de Vic, 23 agost 1063), 141 (bisbat d'Elna, 14 octubre 1022), 124 (bisbat d'Urgell, 16 setembre 1008); Ordeig 2002, doc. 319 (bisbat d'Elna, 4 juliol 1114); Ordeig 2019, doc. 122 (26 juliol 1145); Baiges *et alii* 2010, doc. 883 (conquestes segle XII, 27 juny 1149); Tréton 2010, doc. 26 (Bisbat d'Elna, 29 juny 1142); Arxiu Diocesà de Girona, Llibre dels Delmes, registre 1, calaix 5, n° 24, p. 65 (bisbat Girona, 1 juliol 1148). I molts més.

documents de la primera meitat del segle XII escrits pel monjo i sacerdot Pere¹¹⁸, que els hem pogut diferenciar perquè estan datats entre el 24 de juny i la data d'entronització dels reis que hi apareixen (dies 2 i 1 d'agost) i, a part d'aquests, també en coneixem un altre d'anònim¹¹⁹. El mateix succeeix amb un document redactat pel sotsdiaca Arnau, al bisbat d'Urgell, a mitjan segle XII¹²⁰. És més l'opció personal d'uns autors que no pas un fet generalitzat.

Però, què passa amb les datacions dels reis anteriors a l'any mil que estan situades una unitat per sota de l'Encarnació en florentí i que no canvien d'any per Sant Joan? Podem aplicar-hi el mateix criteri que hem proposat o hi ha altres fets o modificacions que hem de tenir en compte?

El problema és que als segles IX – X no hi ha excessiva abundància de documents de producció local amb datacions dobles i alguns que en tenen estan falsificats¹²¹. Els més antics conservats són actes de consagració (dotalies). Precisament l'autèntica més antiga conservada fins ara amb doble datació és la de Sant Joan de Ripoll (de les Abadeses)¹²², on coincideixen rei i Encarnació en florentí i està datada del 24 de juny, dia dedicat a aquest sant. Això vol dir que si l'any canviés aquest dia, com que començaria l'any nou, el rei ens apareixeria endarrerit respecte a l'Encarnació. Per tant, l'any no canvia per Sant Joan.

En altres casos, com en l'acta de consagració de Sant Andreu de Tona, al bisbat d'Osona, escrita pel prevere Adanagild, coincideix l'Encarnació en florentí i el rei al 889¹²³ si considerem que en aquesta darrera es computa l'any I de la mort de Carles el Gras el 13 de gener de 889 i no de 888, és a dir, a any vençut. Precisament el 13 de gener de 888 és el dia en què va morir aquest rei i per tant és difícil que aquesta notícia els arribés al moment. En canvi, a la dotalia de Santa Maria de Ripoll, a la versió no falsificada de 888¹²⁴, l'Encarnació en florentí es correpon amb el rei si comencem l'any primer el

¹¹⁸ Tréton 2010, docs. 9 (29 de juny 1131/33, any vençut del rei), 10 (29 juliol 1132/33, any vençut del rei), 35 (2 juliol 1146/47, any vençut del rei).

¹¹⁹ Ordeig 2019, doc. 139 (1 agost 1136, any vençut del rei).

¹²⁰ Baraut 1990-91, doc. 1542 (2 juliol 1159, any vençut del rei)

¹²¹ Falsos, per exemple, Ordeig 1993, docs. 1, 3, 6, etc.

¹²² Ordeig 1993, doc. 9, la versió no falsificada.

¹²³ Ordeig 1993, doc. 10, 13 gener 888, *sub anno Incarnationis Domini nostri Iesu Christi DCCCLXXXVIII, indictione VI, seu sub anno primo quod ouit Karolus imperator, Christo regnante rege spectantem, seu in die idus ianuarii.*

¹²⁴ Ordeig 1993, doc. 11, 20 d'abril. Hi ha una versió autèntica i una de falsificada.

dia de la seva entronització, a any inicial, tal com passa amb el cas de Sant Pere de Ripoll o d'Aiguafreda¹²⁵, dotalies escrites totes tres també pel prevere Adanagild. Així, veiem que no hi ha un criteri clar sobre si s'ha de datar a any inicial o bé a any vençut, ja que un mateix escriptor pot usar els dos sistemes indistintament.

A la restitució que el bisbe Serf de Déu de Girona va fer de les esglésies de Santa Maria (de Porqueres) i Sant Martí (de Campmajor?) al monestir de Banyoles el 890¹²⁶, escrita pel sacerdot "Gauzoratus", la coincidència entre l'Encarnació en florentí i el rei hi és present si la data d'aquest darrer es comptabilitza a any vençut.

Als arxius de la Seu d'Urgell, en una dotalia del mes de gener¹²⁷ escrita pel prevere Centoll, l'Encarnació en florentí és de 891 i la datació del rei de 890, mentre que en una altra, de l'octubre, redactada pel prevere Gisamond, Encarnació en florentí i rei convergeixen el 893¹²⁸. Si en lloc de començar l'any I del regnat d'Ot el 5 de novembre de 887 el féssim començar el 888, a any vençut, les dates de l'Encarnació en florentí i del rei coincidirien en els dos casos. Al mateix arxiu també hi ha un seguit de dotalies datades per Carles el Simple en les quals, si considerem que comença a regnar el 28 de gener de 898, ens apareix un any endarrerit respecte a l'Encarnació en florentí, que és del 900¹²⁹, però si fem començar el seu regnat el 28 de gener de 899, a any vençut, coincideixen els dos sistemes de còmput al 900. Ens hi apareix el bisbe Nantigís i dues d'elles estan escrites pel prevere Centoll, una pel prevere Danil i dues més no tenen autor perquè són resums d'un cartoral. Sembla com si a l'entorn de la Seu d'Urgell hi hagués la tendència a comptar per any vençut.

Però amb el canvi de segle, a la documentació conservada detectem que hi ha un intent de fer començar l'any de regnat de Carles el Simple no el 898 sinó el 900. Quatre dotalies del bisbat d'Urgell, datades per l'Encarnació

¹²⁵ Ordeig 1993, docs. 14 (25 juny 890) i 17 (5 agost 898) respectivament.

¹²⁶ Martí 1997, doc. 21, 1 de març; Villanueva 1850, vol. X, p. 244.

¹²⁷ Ordeig 1993, doc. 13, 19 gener 891, *anno Incarnationis Domini nostri Iesu Christi sub aera DCCCLXXX... die kalendarum idus ianuarii anno III regnante Oddone rege.*

¹²⁸ Ordeig 1993, doc. 16, 12 octubre 893, *anno Incarnationis Domini nostri Iesu Christi octingentesimo nonagesimo tercio indicione X, sub die III idus octubris, anno VI regnanti Oddone rege.*

¹²⁹ Ordeig 1993, docs. 18-22, del mes de desembre. La Quar, Olvan, Biure, Mata, Corbera.

en florentí dels anys 902 i 903¹³⁰ només ens coincideixen amb el rei si agafem com a data d'entronització el 28 de gener de 900, actes escrites per l'arxiprest Baldric, pel prevere Eldemir i les altres dues són resums en un cartoral. Al bisbat de Barcelona ho detectem a la de Parets el 904¹³¹, escrita pel prevere Benedicte, en la qual coincideix l'era i l'Encarnació en florentí i, per tant, el rei només pot correspondre si es comença a comptar a partir del 900. Al bisbat de Girona ho trobem a la dotalia de Sant Pere de Camprodon del novembre 904¹³², escrita pel prevere Eldefred. Són diferents escriptors de diversos llocs els que daten d'aquesta manera i, per tant, no és una iniciativa personal sinó un fenomen més generalitzat, una proposta que no sabem qui va idear.

Però aquesta reestructuració no degué funcionar, sobretot perquè, en haver-hi dos inicis de còmput, els documents datats dels dos primers anys del rei no se sabia si eren del període 898-900 o bé del 900-903 i això podia provocar confusions documentals i, si s'esqueia, judicials. Al bisbat de Girona, dies abans de fer-se la dotalia de Camprodon s'havia consagrat l'església de Fontaned¹³³ i a l'acta es tornava al còmput del rei a partir de 898, en aquest cas a any vençut. Constatem que a partir del 905 es torna al còmput anterior, ja que la coincidència entre Encarnació en florentí i rei es compleix si l'any primer comença el 898 ja sigui inicial¹³⁴ o vençut¹³⁵. Un cas excepcional és el de l'ardiaca Guitiscl, que redacta la dotalia d'Arbúcies el 924¹³⁶ i encara usa el còmput del rei basat en l'any 900.

Pel que hem vist en aquest apartat, el còmput del rei tant es podia fer per any inicial com per any vençut sense que puguem saber del cert quin dels dos sistemes aplicava l'escriptor. I aquí és on rau bona part del problema de les datacions i el que, en la major part dels casos, ens fa variar o coincidir les dates múltiples, excepte en els casos erronis divergents on no hi ha cap relació possible entre elles.

¹³⁰ Ordeig 1993, docs. 23 (1/17 febrer 902), 25 (7 juliol 903), 26 (14 juliol 903), 27 (16 juliol 903). Canalda, Dòrria, Iquilà i Sagàs, respectivament.

¹³¹ Ordeig 1993, doc. 28, 13 d'octubre, *decima nona kalendas novembris, era DCCCCXXXII, anno Domini nostri Iesu Christi DCCCCIII, anno quarto regnante Karolo rege post obitum Odonis, indictione [ ]*.

¹³² Ordeig 1993, doc. 30, 27 de novembre.

¹³³ Ordeig 1993, doc. 29, 8 de novembre. No s'especifica clarament qui n'és l'escriptor.

¹³⁴ Ordeig 1993, bisbat Urgell docs. 32, 35, 36, 40, 42; Bisbat d'Osona, doc. 33.

¹³⁵ Ordeig 1993, bisbat Urgell doc. 34.

¹³⁶ Ordeig 1996, doc. 118.

Sembla que la tendència és comptar els anys del rei a any vençut als entorns catedralicis dels bisbats d'Urgell (96 casos utilitzats: 32,3% inicial, 35,4% vençut, 32,3% divergent) i de Girona (74 casos utilitzats: 33,8% inicial, 45,9% vençut, 20,3% divergent) mentre que predominaria l'any inicial (inclòs el còmput del primer any del rei des de l'entronització fins al proper 24 de juny) als d'Elna (56 casos utilitzats: 57,1% inicial, 14% vençut, 10% divergent), Barcelona (61 casos utilitzats: 73,7% inicial, 11,5% vençut, 14,8% divergent) i les zones conquerides durant el segle XII (34 casos utilitzats: 70,59% inicial, 11,76% vençut, 17,65% divergent)¹³⁷. Al bisbat d'Osona (58 casos utilitzats: 56,9% inicial, 29,3% vençut, 13,8% divergents) hi ha majoria de documents comptats per any inicial, tot i que els anys vençuts hi són més presents que al de Barcelona ja que s'hi nota la influència d'Urgell i de Girona.

Davant d'això, què podem fer per comptabilitzar correctament? Si a un bisbat hi ha una tendència general determinada, tindrem una gran probabilitat que bona part d'ells segueixin aquesta norma i, per tant, hauríem de comptabilitzar-los així, però també hem de pensar que a tot arreu hi ha documents provinents d'altres bisbats o fets per escriptors formats a diverses seus o monestirs que poden datar seguint l'altre sistema i que potser no sabrem ni podem destriar mai els uns dels altres. Per això cada document on només hi apareix el còmput del rei s'hauria de datar a any inicial i a any vençut si no és que hi hagués algun fet contextual que ens permetés triar-ne un o altre: una data sola és incorrecta.

Vist això, no és estrany que la gent de l'època apliquessin solucions per a fer els còmputs més entenedors, com ara intentar cercar un criteri unificador el 900, fixar el dia del canvi de rei el 24 de juny a partir del 1000 (aproximadament) i que durant el segle XII s'anés imposant el còmput de l'Encarnació en florentí, més fàcil i menys confús, fins que ja al 1180 es decidís d'adoptar-lo com a oficial.

Rei-era

De 59 casos útils, l'era i el rei (any inicial i vençut junts) coincideixen en el 69,5% i divergeixen en el 30,5%.

¹³⁷ Els documents referents a comandes templeres gairebé tots es compten a any inicial del rei i coincideix amb l'Encarnació en florentí. Veieu els documents amb datació múltiple del segle XII recollits a Tréton 2010, Sans 1997, Sarobe 1998, Baiges *et alii* 2010.

Rei-indicció

De 72 casos útils, el rei i la indicció coincideixen en el 52,78% i divergeixen en el 47,22%. Per tant, no sembla que la indicció estigui calculada sobre el còmput dels reis.

Nativitat

Els exemples que nosaltres hem pogut localitzar ens apareixen en textos de finals del segle XI (any 1070) cap endavant i, si n'hi ha de més antics, no els hem sabut trobar.

Al bisbat d'Elna n'hi ha tres d'escrits pel monjo Ramon, dos d'ells relacionats amb els templers del Masdeu (un de 1141¹³⁸ i un altre de 1144¹³⁹) i el tercer és de 1163 i està recollit als resums i textos que ens han arribat del cartoral de Cuixà¹⁴⁰. En aquesta darrera compilació n'hi apareix un altre també de 1163 sense autor¹⁴¹. En tots ells hi ha la Nativitat sola.

Als arxius relacionats amb la seu o el bisbat d'Urgell, es correspon la Nativitat amb el rei comptat a any inicial en una donació que el comte de Pallars ratifica a la Seu el 1070, escrita pel prevere Salmó o Salomó¹⁴², i també coincideix Nativitat, era i rei comptat inicial en un document del monestir de Serrateix de 1145 escrit pel monjo i sacerdot Berenguer¹⁴³.

A l'Arxiu Comtal de Barcelona, la trobem en dos documents relacionats amb els templers: un de 1131¹⁴⁴ escrit per Arnau, i un altre fet pel prevere Ponç en el qual es corresponen Nativitat i rei a any inicial el 1143¹⁴⁵.

A la zona de frontera, Ranulf utilitza la Nativitat sola per datar quatre textos referents a la comanda templera de Gardeny, un de 1173¹⁴⁶ i tres de 1174¹⁴⁷. En aquest mateix any també l'usa en la compravenda d'una casa a la parròquia de Lleida¹⁴⁸.

¹³⁸ Tréton 2010, doc. 24, 27 de febrer.

¹³⁹ Tréton 2010, doc. 32, 4 de setembre.

¹⁴⁰ Ordeig 2019, doc. 355, 13 d'agost.

¹⁴¹ Ordeig 2019, doc. 341, 12 agost.

¹⁴² Baraut 1984, doc. 823, mes setembre.

¹⁴³ Bolòs 2006, doc. 137, 14 de febrer.

¹⁴⁴ Baiges *et alii* 2010, doc. 640, 10 gener.

¹⁴⁵ Baiges *et alii* 2010, doc. 813, 15 d'abril.

¹⁴⁶ Sarobe 1998, doc. 235, 6 d'agost.

¹⁴⁷ Sarobe 1998, docs. 242 (15 de març), 246 (abril), 261 (13 novembre).

¹⁴⁸ Altisent 1993, doc. 512, 25 d'octubre.

En els exemples que hem trobat, la Nativitat es correspon amb el rei si aquest darrer el comptabilitzem a any inicial, però això no sabem si és casualitat o si també n'hi ha que coincideixen a any vençut tal com ens mostren alguns exemples que veurem quan parlem dels documents de la Nativitat posteriors a l'any 1180.

Any del Senyor, any de Crist, any tot sol

Segons Adriano Cappelli¹⁴⁹, l'any de la Nativitat (*anno Natiuitate Domini*) també ens pot aparèixer escrit com a any del Senyor (*anno Domini*), és a dir, el·lidint la paraula del mig. Però no podria haver-hi la possibilitat que fos una fórmula abreujada de l'Encarnació (*anno Incarnatione Domini*) i no de la Nativitat? Per tal de determinar-ho, hem d'examinar el comportament que fan els documents de datació múltiple que la contenen.

N'hem trobat un al bisbat de Barcelona, a la dotalia de Sant Esteve de Pareds, de 904 (*anno Domini nostri Iesu Christi*)¹⁵⁰, on coincideix el mateix any tant si es compta de la Nativitat com de l'Encarnació. Durant el segle X no hi ha gaire casos: un document on s'esmenta la presa de Barcelona pels musulmans l'1 de juliol de 985/986¹⁵¹ i la dotació de Sant Pere del Castell d'Olèrdola possiblement el 992¹⁵², també al bisbat de Barcelona. Al segle XI, a l'arxiu de la catedral d'aquesta mateixa seu en localitzem un del 1009/1010¹⁵³ i un del 1013¹⁵⁴. Pot ésser que n'hi hagi algun altre que se'ns hagi passat per alt però, en tot cas, constatem que aquest tipus de referències són escasses. En canvi, en iniciar-se el segle XII, i coincidint amb el fet que cada vegada s'utilitza més el sistema de l'Encarnació com a còmput principal, els casos augmenten considerablement, la qual cosa queda palesa sobretot al bisbat d'Elna on, a més a més de trobar *anno*

¹⁴⁹ Capelli 1983, p. 9.

¹⁵⁰ Ordeig 1993, doc. 28, 13 d'octubre.

¹⁵¹ Fàbrega 1995, doc. 261, 1 de juliol.

¹⁵² Ordeig 1993, doc. 108, sense mes.

¹⁵³ Batlle *et alii* 2006, doc. 121, del 9 de març. és del 1009 si considerem l'any de l'era que hi apareix, que *anno Domini* vol dir Nativitat i que el rei es compta a any inicial. En canvi és del 1010 si *anno Domini* el computem com a Encarnació en florentí, si tenim en compte que sovint etre l'1 de gener i el 24 de març a l'era se li ha de sumar un any i si el rei el comptabilitzem a any vençut.

¹⁵⁴ Batlle *et alii* 2006, doc. 204, 29 d'octubre. Coincideixen al mateix any Encarnació en florentí i Nativitat.

Domini tot sol¹⁵⁵, ens apareix també la fórmula *anno Christi*¹⁵⁶ o bé *anno Christi regnante Philippi regis* sense especificar l'any d'aquest darrer¹⁵⁷. A la zona de noves conquestes, a la documentació relacionada amb el monestir de Poblet, el 1167 trobem aquesta fórmula sola en un text de Pere de Corró¹⁵⁸ però a partir de 1175 apareix l'*anno Domini* en alguns redactats de Ranulf¹⁵⁹, Esteve¹⁶⁰, Guillem de Bassa¹⁶¹, en textos anònims¹⁶² i en altres que pertanyen a diversos autors que esporàdicament usen aquesta fórmula¹⁶³.

A tots els documents de datació múltiple datats entre el 25 de març i el 24 de desembre ens coincideix al mateix any l'*anno Domini*, tant si el computem com a Encarnació en florentí com si el comptabilitzem com si fos la Nativitat¹⁶⁴. Per tant, aquest període de temps no ens serveix per determinar si l'*anno Domini* o l'*anno Christi* fan referència a una o altra. En canvi, hem tingut la sort de poder trobar altres documents amb datació múltiple d'entre l'1 de gener-24 de març i 25-31 de desembre que ens poden donar pistes. Un d'ells és el de 1009/1010, desat a la catedral de Barcelona, ja citat al paràgraf anterior, que és del 1009 si considerem correcte l'any de l'era que hi apareix, si l'*anno Domini* l'identifiquem amb la Nativitat i si el rei es compta a any inicial. En canvi, és del 1010 si l'*anno Domini* el computem com a Encarnació en florentí, si tenim en compte que sovint entre l'1 de gener i el 24 de març a l'era se li ha de sumar un any i si el rei el comptabilitzem a any vençut. Per tant, aquest exemple no ens ho acaba de definir. A la documentació relacionada amb el monestir de Cuixà, hi ha un document del 29 de gener¹⁶⁵ on l'*anno [Incarnacione] Domini* és de

¹⁵⁵ Tréton 2010, docs. 12, 13, 106, etc..

¹⁵⁶ Tréton 2010, docs. 33, 107, 114, 123, 124, 137, 158, 169, 172, 174, 175, 177, 180, 181, 182, 185, 188, 189, 192, 193, etc.; Llibre Verd de la Catedral de Girona, full 203 recte, fa referència a Ceret.

¹⁵⁷ Tréton 2010, docs. 125, 131, 145, 159, 162, 203, etc.

¹⁵⁸ Altisent 1993, doc. 319, 23 de desembre.

¹⁵⁹ Altisent 1993, docs. 529, 530, 531, 533, 535, 562, 579, 582, 585, 508, etc.

¹⁶⁰ Altisent 1993, docs. 528, 536, 537, 551, 552, 556, etc.

¹⁶¹ Altisent 1993, docs. 548, 549, 580, etc.

¹⁶² Altisent 1993, docs. 547, 568, 60, etc.

¹⁶³ Altisent 1993, docs. 575, 586, 587, etc.

¹⁶⁴ Tréton 2010, docs. 27, etc.; Ordeig 2019, docs. 143, 144, 146, 147, 178, etc.; Arxiu Capitular de Girona, pergami 269; Papell 2005, docs. 130, 226; Sans 1997, doc. 145; Altisent 1993, doc. 319; i molts més.

¹⁶⁵ Ordeig 2019, doc. 141.

1163 i el rei a any inicial també, però en canvi l'*anno [Natiuitate] Domini* queda de 1162, sense que tinguem la possibilitat de fer-la quadrar amb la data del rei (que seria de 1163 a any inicial i de 1164 a any vençut). Per tant, en aquest cas l'*anno Domini* ha de fer referència a l'Encarnació en florentí. En aquest mateix repertori documental hi ha un altre cas similar del 5 de març¹⁶⁶ on coincideix *anno [Incarnacione] Domini* amb el rei a any inicial el 1153 i en canvi l'*anno [Nativitate] Domini* queda per sota, del 1152, sense possibilitat de quadrar amb el rei (1153 any inicial i 1154 any vençut). I a la mateixa recopilació encara hi trobem un altre text del 31 de desembre¹⁶⁷ en el qual l'*anno [Incarnacione] Domini* i el rei a any inicial coincideixen el 1155 i en canvi l'*anno [Natiuitate] Domini* queda endarrerit al 1154, també sense possibilitat de quadrar amb el rei (1155 inicial i 1156 vençut). En aquests casos veiem que l'*anno Domini* fa referència a l'Encarnació, si més no al bisbat d'Elna, cosa que anàlogament també passaria amb l'*anno Christi*, que seria la contracció de l'*anno Incarnacione Christi*¹⁶⁸ o d'*anno Incarnacionis Domini nostri Ihesu Christi*¹⁶⁹.

En algunes ocasions podem trobar *anno* tot sol, com per exemple a la dotàlia anònima de Sant Joan les Fonts de 959¹⁷⁰. A partir de 1176 alguns escriptors relacionats amb la documentació del monestir de Poblet també usen esporàdicament només *anno*¹⁷¹. Com que les persones no actuem de forma matemàtica sinó per pensaments i gustos, no neguem que algun escriptor pogués haver utilitzat aquest *anno Domini* per referir-se a la Nativitat però, si no es tracta d'un document amb datació múltiple, potser no ho sabrem mai i, per tant, ens hem de centrar en allò que coneixem, en els punts de referència que tenim dins de l'obscuritat i que, a hores d'ara, ens guien cap a l'Encarnació.

¹⁶⁶ Ordeig 2019, doc. 154.

¹⁶⁷ Ordeig 2019, doc. 189.

¹⁶⁸ El trobem a: Batlle *et alii* 2006, vol III, doc. 694; Baraut 1985, doc. 1040; Baraut 1988-89, doc. 1392, etc.. I molts més.

¹⁶⁹ Ordeig 1993, docs. 13, 16, 18, 19, 20, 21, etc. Ordeig 1996, doc. 228, etc. Ordeig 2002, docs. 382, 384, 385, etc.; Batlle *et alii* 2006, doc. 873; Baraut 1988-89, docs. 1252, 1253, 1372, etc. I molts més.

¹⁷⁰ Ordeig 1993, doc. 76, 11 de gener, *anno DCCCCLVII*.

¹⁷¹ Altisent 1993, docs. 557 (Ramon, prevere), 558 (Pere, diaca), 559 (Bernat, prevere), 563 (Guillem de Girona), etc.

Les datacions immediatament posteriors al concili de 1180

Rafel Ginebra¹⁷² proposava que al bisbat de Vic, després del Concili de Tarragona de 1180, no s'usaria el còmput de l'Encarnació sinó el de la Nativitat, ja que en gairebé tots els documents amb datació doble, desats majoritàriament a l'Arxiu Capitular de Vic, la coincidència entre rei i *anno domini* que hi apareix és possible només si aquest *anno Domini* el comptabilitzem com a any de la Nativitat. A les pàgines 568-569 del seu article mostra una taula amb els documents de doble datació a partir de 1181 i les seves coincidències. Però, és possible que els escriptors del bisbat o de la catedral de Vic/Osona desobeïssin les ordres conciliars i datessin diferent? Per què ho havien de fer? És realment una dissidència cronològica o hi ha algun altre fet que no s'ha tingut en compte? Podem estar a favor o en contra d'aquesta teoria, però cal reconèixer el mèrit d'aquestes aportacions.

A partir de 1181 a Catalunya és difícil trobar documents amb dobles o triples datacions i tan sols els localitzem de la mà d'escriptors o de situacions documentals que segueixen encara la tradició anterior, però seran casos esporàdics i sovint difícils de trobar, ja que precisament un dels objectius de l'adopció de l'Encarnació és l'eliminació dels altres sistemes de còmput i la unificació en un de sol per tal d'evitar errors. De ben segur que n'hi ha més dels que exposem i possiblement se n'aniran publicant alguns més amb el pas dels anys. Malgrat tot, com que nosaltres no treballem amb números absoluts sinó amb tendències, podem arribar a conclusions igualment vàlides.

Els canvis del Concili de 1180 no afectaven la datació per l'era i la seva coincidència o no amb l'Encarnació ens permetrà determinar si aquesta darrera se seguia comptant en florentí. Veiem-ne alguns exemples: A la dotàlia de Santa Maria de Porqueres coincideix l'era amb l'Encarnació en florentí a l'any 1182¹⁷³, a la d'Ullà també ho fa el 1182¹⁷⁴ i a la de Santa Coloma de Farners el 1200¹⁷⁵, totes elles al bisbat de Girona. ídem en una

¹⁷² Ginebra 1999-2000.

¹⁷³ Ordeig 2002, doc. 413, 5 d'abril.

¹⁷⁴ Ordeig 2002, doc. 414, 12 d'octubre.

¹⁷⁵ Ordeig 2002, doc. 431, 23 d'abril.

donació del bisbe Berenguer de Lleida de 1184¹⁷⁶. El comte-rei Alfons I, en un document redactat pel seu notari Pere de Blanes, dona el castell de “Conxellis” a Lupo López i al text coincideix l’era i l’Encarnació en florentí a l’any 1189¹⁷⁷ i també ho fan en la fundació de l’hospital del Sant Redemptor d’Osca, feta pel comte-rei Alfons I el 1188 i escripturada per Pere de Noval¹⁷⁸. Igualment hi ha coincidència en la concòrdia feta entre el comte-rei Pere I i la seva mare Sança, document redactat per Guillem de Corró (any 1201)¹⁷⁹. Així, a partir del Concili de 1180, l’Encarnació se segueix comptabilitzant en florentí, tant per l’estament religiós com per l’escribania del comte de Barcelona i rei d’Aragó.

Vist això, la pregunta que ens hauríem de fer és: el que ens mostren els documents de l’Arxiu Capitular de Vic és una substitució del sistema de l’Encarnació pel de la Nativitat o bé un canvi en la manera de comptar els anys del rei? Ja hem vist com en determinats escriptors, com ara Urgell o Girona, no es començava a comptar per l’any primer del nou rei fins que s’arribava al proper 24 de juny. Per tant, si no fem començar l’any I de Felip August el setembre de 1180, moment de l’entronització, sinó a partir del dia 24 de juny de 1181, el còmput de *l’anno Domini* considerat com a Encarnació en florentí i el del rei en els documents de Vic coincideixen en bona part –no en tots, perquè la data del rei en els set textos que estan situats entre l’1 d’abril i l’1 de juny ens apareix amb un any de més¹⁸⁰–. Què vol dir això? Que l’any del rei ja no comença el 24 de juny sinó que després del Concili de Tarragona es trasllada a una data anterior, possiblement al 25 de març, com l’Encarnació. Així, l’any I de Felip August començaria el 25 de març de 1181. Si fem això, en el cas de Vic els set exemples que tenim entre aquests mesos ens quadren.

¹⁷⁶ Biblioteca de Catalunya, pergami 78, reg. 3164. En ell hi trobem *die sabbati II madii*. Al nostre parer la data hauria de ser *II idus madii* ja que l’única data que avançada dos dies coincideix en dissabte és el 12, és a dir, *II idus*. Això seria possible si l’escrivent s’hagués equivocat i no hagués tingut en compte que al maig els idus es comptaven a partir del dia 15 i no del 13 com en altres mesos.

¹⁷⁷ Arxiu de la Corona d’Aragó, cancelleria, pergamins d’Alfons I-II, carpeta 52, doc. 515, mes d’abril.

¹⁷⁸ Tréton 2010, doc. 141, octubre.

¹⁷⁹ Arxiu de la Corona d’Aragó, cancelleria, pergamins de Pere I-II, carpeta 59, doc. 121, mes de novembre.

¹⁸⁰ Arxiu Capitular de Vic, calaix 6, docs. 2480 (7 maig 1181), 2481 (10 abril 1182), 2486 (21 abril 1183), Ll.9(66, Arxiu Episcopal de Vic) (1 juny 1183), 1212 (7 maig 1184), 1213 (8 maig 1184), Ll.10/16 (Arxiu Episcopal de Vic) (24 abril 1197).

Però, com podem saber si el nostre model és vàlid o no? Doncs comparant-lo amb altres casos que no siguin de l'entorn de la catedral de Vic i observant si la nostra proposta es compleix. En els exemples que segueixen comptabilitzarem l'Encarnació (o *l'anno Domini*) en florentí i l'inici del regnat de Felip August el 25 de març de 1181.

Fora de la seu de Vic però dins del bisbat, la coincidència la trobem en un document de 1183 conservat en el fons d'una família de les actuals Guillerries¹⁸¹ i en la consagració de Santa Margarida prop de Sant Hilari Sacalm feta pel bisbe Pere d'Osona el 14 de juny 1184¹⁸², on en aquesta darrera les dates només concorden si l'any del rei comença el 25 de març i no pas el 24 de juny o el dia de l'entronització.

Al bisbat de Girona en trobem un exemple dins del cartoral de Santa Maria de Roses¹⁸³, en un document referent a Sant Llorenç de Maçanet¹⁸⁴, a dos textos relacionats amb el monestir de Vilabertran¹⁸⁵ (un dels quals coincideix només si rei comença el 25 de març). En un privilegi que l'abat Bernat de Sant Feliu de Guíxols dona als habitants del poble l'1 de juny de 1181¹⁸⁶ les dates coincideixen si l'any comença el 25 de març i no el 24 de juny.

Al bisbat d'Urgell les dates es corresponen en un document del fons del monestir berguedà de La Portella¹⁸⁷.

Al bisbat d'Elna en trobem un exemple en la donació de l'església de Santa Magdalena de Gombred al monestir d'Aruls, feta pel bisbe Guillem¹⁸⁸ i a la concòrdia entre l'abat Robert d'Aruls i Ermessèn, senyora de Cortsaví, document en el qual només quadren les dates si el rei comença a comptar el 25 de març¹⁸⁹.

¹⁸¹ Arxiu Comarcal d'Osona, Família Vila, Espinosa i Perariera d'Alboquers i el Vilar de Pruit, ACOS80-119-T2-1177, 30 de novembre, *anno domini*.

¹⁸² Ordeig 2002, doc. 416, *anno Dominice Incarnationis CLXXXIII post millesimum, regni regis Philippi IIII... XVIII kalendas iulii*.

¹⁸³ Marquès 1986, doc 78, 1 desembre de 1185, *Incarnacione Domini*.

¹⁸⁴ Biblioteca de Catalunya, pergamins 241, reg. 10143, 10 de maig, *Dominice Incarnationis*.

¹⁸⁵ Biblioteca de Catalunya, pergamins 49, reg. 5494, 19 de juny 1187, *Incarnacione Domini*; Biblioteca de Catalunya, pergamins 49, reg. 5513, 5 abril 1191, *nonas aprilis anno Incarnationis Domini MCXCI, regnante Philippo rege in XI anno*.

¹⁸⁶ Marca 1688, doc. CCCCLXXVII, col. 1376-1377, 1 juny 1181, *kalendas iunii anno ab Incarnacione MCLXXXI, anno primo regni Philippi regis, filius Ludouici regis Iuniori*.

¹⁸⁷ Bolòs 2009, doc. 64, setembre de 1200, *anno ab Incarnacione*.

¹⁸⁸ Marca 1688, doc. CCCCLXXXVI, col. 1383-1384, 1 d'octubre, *anno Domini*.

¹⁸⁹ Marca 1688, doc. CCCCLXXXIX, col. 1386-1388, 2 maig 1197, *anno Domini MCLXXXVII, VI nonas madii, anno XVI regni Philippi regis*.

Voldríem fer especial atenció al fet que el document referent a Sant Feliu de Guíxols està datat de l'1 de juny. Si comptabilitzéssim l'any I de Felip August a partir de la data d'entronització (setembre 1180) o de l'inici de l'any per Sant Joan (24 juny) el resultat no seria possible ja que ens transportaria a l'1 de juny de 1180, moment en el qual encara regnava Lluís el Jove i no coincidiria amb l'Encarnació en florentí. En canvi, si fem començar l'any del rei el 25 de març de 1181 tot quadra. El mateix ens passaria amb un document de l'Arxiu Capitular de Vic, datat per *anno Domini* i per l'any primer del rei Felip August, del 7 de maig¹⁹⁰, que també ha de ser forçosament de 1181 per la mateixa raó (el 7 de maig de 1180 regnava Lluís el Jove).

Però encara hi ha més causes per considerar que l'any del rei havia de començar el 25 de març: en un text de l'Arxiu Capitular de Vic del 24 de març, datat per l'Encarnació i pel rei¹⁹¹, coincideixen amb el nostre sistema si sumem una unitat a l'Encarnació i si deixem la data del rei tal com ens surt del còmput que li correspon, és a dir, que encara són a l'any vell; un dels documents que hem citat de Vilabertran està datat del 5 d'abril¹⁹² i quadra amb aquest còmput si deixem a l'Encarnació la mateixa data que apareix escrita al document i al còmput del rei li restem un any, és a dir, tots dos han passat a l'any nou; així doncs, a la datació pel rei es considerava que el 24 de març era any vell i el 5 d'abril any nou. Quina era la data més propícia per a fer el canvi? Sens dubte el 25 de març, data oficial de l'inici de l'any des del concili de 1180.

En altres casos, però, sembla com si en lloc de començar l'any primer del regnat de Felip August el 25 de març de 1181 seguissin la tradició anterior i el comptabilitzessin des del setembre de 1180 fins al 24 de març de 1181 (o el 24 de juny?), és a dir, que el primer any de Felip August estaria incomplet. En presentem dos exemples: un al bisbat de Girona, la definició de Berenguer de Clarà i la seva esposa a Guillem de Riera¹⁹³, desat a l'Arxiu Capitular, amb el nom de l'escrient desaparegut, i un altre al bisbat de Vic, una donació no especificada geogràficament de Gelabert de Centelles a Ferrer de Mont Rodó redactada per Berenguer d'Estany¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Arxiu Capitular de Vic, calaix 6, doc. 2480.

¹⁹¹ Arxiu Capitular de Vic, calaix 6, doc. 1785.

¹⁹² Biblioteca de Catalunya, doc. 49, reg. 5513.

¹⁹³ Arxiu de la Catedral de Girona, pergami 453, 30 novembre de 1184, *III kalendas decembris anno Dominice Incarnacionis CLXXXIII post millesimum, regnante anno V Philippo rege*.

¹⁹⁴ Biblioteca de Catalunya, pergami 362, reg. 16385, 29 setembre de 1204, *anno Domini MCCCIII, regni regis Philippi XXV, III kalendas octobris*.

Dels deu casos coincidents que hem exposat, set ens apareixen com a Encarnació, dos com a *anno Domini* i un sense especificar. Així, sembla que l'*anno Domini* està més relacionat amb l'Encarnació que no pas amb l'any de la Nativitat, com també passava fins a 1180. En tot cas hauríem de tornar a l'Arxiu Capitular de Vic i veure els exemples que hi ha:

A la taula publicada per Rafel Ginebra¹⁹⁵, d'un total de 23 exemples que hi ha d'*anno Domini*, les coincidències entre la datació tradicional del canvi de rei (24 de juny 1181) i l'*anno [Natiuitate] Domini* pugen a 19 casos (82,6%) amb 4 documents divergents (17,4%), mentre que les coincidències entre l'inici de l'any que proposem nosaltres (25 de març 1181) i l'*anno [Incarnacione] Domini* representen només 16 casos (69,6%) amb 7 de divergents (30,4%). Però compte, perquè les dades canvien si considerem que hi ha escriptors que daten per l'Encarnació en florentí i comencen a comptar l'any I de Felip August des del setembre de 1180 fins al 25 de març, a any inicial, fent-lo incomplet, com hem vist que passava en els casos de Berenguer de Clarà o de Gelabert de Centelles. Llavors, segons el nostre còmput, als arxius de Vic hi hauria sis casos més que no serien divergents sinó que coincidirien¹⁹⁶, els quals hauríem de sumar als 16 inicials i que relacionarien l'*anno Domini* amb l'any de l'Encarnació, elevant així la xifra de dades a 22 documents coincidents (95,7%) i un de divergent (4,3%). Per tant, sembla que hem de relacionar l'*anno Domini* amb l'Encarnació, tal com hem fet amb les referències anteriors al concili de 1180, i no pas amb la Nativitat.

A la documentació del Masdeu hi ha dos documents escrits pel prevere Nicolau i datats per l'any de Crist entre 1180/1182¹⁹⁷ que no ens aporten cap precisió sobre aquest tipus de datació després del Concili de 1180. Per analogia, els considerariem com un abreujament de l'*anno [Incarnatione] Christi* com hem fet amb els casos similars anteriors a aquesta data.

Coneixem documents datats per la Nativitat posteriors al Concili de 1180. Al bisbat d'Elna en trobem un de relacionat amb els templers del Masdeu on es corresponen rei inicial i Nativitat al 1182¹⁹⁸, escrit pel diaca Guillem. Als arxius de la Seu d'Urgell n'hi ha un on es correspon la Nativitat amb el rei a any vençut el 1188¹⁹⁹, redactat pel diaca Guillem, personatge que també n'escriu

¹⁹⁵ Ginebra 1999-2000, p. 568-569.

¹⁹⁶ Arxiu Capitular de Vic, calaix 6, docs. 1694, 1838, 1773, 1772, 2485, 1777.

¹⁹⁷ Tréton 2010, docs. 111 i 112.

¹⁹⁸ Tréton 2010, doc. 113, 1 de juliol.

¹⁹⁹ Baraut 1990-91, doc. 1832, 12 de maig.

un altre en el qual la Nativitat és de 1188 i el rei coincideix amb aquesta data si considerem que es comença a comptar el seu regnat el 24 de juny (tradicció anterior) i no el 25 de març (còmput nou)²⁰⁰. En un text de l'arxiu del monestir de la Portella concorda la Nativitat amb el rei el 1195²⁰¹, text redactat pel diaca Guillem. Malgrat la distància geogràfica, als arxius del monestir de Serrateix hi ha un document de 1207²⁰² relacionat amb Planoles i Nevà (Collada de Toses) que està datat per la Nativitat sola i escrit per un personatge anomenat Guillem. A l'Arxiu Capitular de Vic, entre 1181 i 1200 hi ha un document en què coincideix la Nativitat i el rei a any vençut en el 1186²⁰³, escrit pel prevere Ramon; dos on la Nativitat concorda amb el rei a any inicial el 1198 i el 1199²⁰⁴, escrits pel diaca Guillem; un altre on es correspon la Nativitat amb el rei al 1197 tant si aquest es compta a any inicial com vençut²⁰⁵, escrit pel prevere Bernat, i un de 1191-93²⁰⁶, escrit pel diaca Berenguer, on els dos sistemes són discordants. Fixem-nos que, dels deu textos, set podrien estar redactats per la mateixa persona: un diaca anomenat Guillem. Així, l'ús de la Nativitat és més una opció personal que una tendència general.

CONCLUSIONS I SOLUCIONS

Recordem al lector que en el nostre estudi no cerquem números absoluts sinó la tendència que aquests segueixen i que sempre serà la mateixa independentment del número de casos que utilitzem i dels errors que puguem cometre. I recordem també que, siguin quins siguin els sistemes de còmput que comparem, en els documents de datació múltiple hi haurà entre un 20% i un 30% de casos divergents, és a dir, que mai coincidiran.

No proposem un sistema de datació en el qual l'objectiu final sigui obtenir una única data, de vegades impossible de definir, sinó que plantegem l'acceptació de diverses possibilitats, és a dir, la relativització i multiplicitat de les dates.

²⁰⁰ Biblioteca de Catalunya, pergami 264, 12 de maig.

²⁰¹ Bolòs 2009, doc. 57, 25 de juliol.

²⁰² Bolòs 2006, doc. 159, 14 de setembre.

²⁰³ Ginebra 1999-2000, p. 568-569, doc. 1783, novembre-desembre.

²⁰⁴ Ginebra 1999-2000, p. 568-569, Arxiu Capitular de Vic, doc. 1809, 15 de juliol; i Arxiu Capitular de Vic, doc. 52, 12 de febrer, respectivament.

²⁰⁵ Ginebra 1999-2000, p. 568-569, Ll.10/16 (Arxiu Episcopal de Vic), 24 d'abril.

²⁰⁶ Ginebra 1999-2000, pp.568-569, Arxiu Episcopal de Vic, doc. 1848, 6 d'octubre.

Quan es faci una datació, caldrà indicar que s'ha realitzat seguint el sistema Camprubí 2022 de datació documental a fi i efecte que el lector sàpiga quin és el conjunt de criteris i normes que s'han utilitzat.

Del que hem exposat i deduït fins aquí se'n deriven tot un seguit de constatacions i regles:

Els dies de la setmana

No hem trobat cap indici que ens faci pensar que el sistema tradicional no és correcte. Per tant, datarem els dies comptant enrere a partir de kalendes, nones i idus. L'expressió *pridie* vol dir “el dia abans” i acostuma a aparèixer en algunes ocasions.

El primer dia de les kalendes s'escau amb el primer dia de cada mes.

El primer dia de les nones és el 5, excepte en els mesos de març, maig, juliol i octubre que és el 7.

El primer dia dels idus és el 13, excepte en els mesos de març, maig, juliol i octubre que és el 15.

Per adaptar els dies als de nostre còmput actual s'han de tenir en compte els anys de traspàs en els quals el febrer té 29 dies²⁰⁷.

Datacions simples

Encarnació

és el sistema més fiable de datació, ja que presenta una continuïtat temporal. Comença el 25 de març. La trobem a finals del segle IX als preceptes del rei Ot i en documents relacionats amb seus i monestirs. L'Encarnació seria el sistema de datació que usaria l'església i l'era perdria importància.

S'ha de computar en sistema florentí. Això vol dir afegir una unitat a la data del document si aquest està entre l'1 de gener i el 24 de març i deixar-ho igual del 25 de març al 31 de desembre.

²⁰⁷ Segons Cappelli 1983, p. 241-260 són els anys 800, 804, 808, 812, 816, 820, 824, 828, 832, 836, 840, 844, 848, 852, 856, 860, 864, 868, 872, 876, 880, 884, 888, 892, 896, 900, 924, 928, 932, 936, 940, 944, 948, 952, 956, 960, 964, 968, 972, 976, 980, 984, 988, 992, 996, 1100, 1104, 1108, 1112, 1116, 1120, 1124, 1128, 1132, 1136, 1140, 1144, 1148, 1152, 1156, 1160, 1164, 1168, 1172, 1176, 1180, 1184, 1188, 1192, 1196, 1200, etc.

Durant el segle XII anirà substiuint progressivament la datació pels reis fins que el 1180, en el Concili de Tarragona, s'adaptarà com a còmput oficial cronològic per a tot Catalunya.

Era

Fou el sistema de datació usat per l'Església fins que a inicis del segle IX es començaren a imposar els anys dels reis francs i l'Encarnació en florentí. No desaparegué, però l'ús quedà restringit a documents solemnes, sobretot en datacions múltiples.

S'han de restar 38 unitats a la data que apareix escrita. Alguns escriptors, per error i per influència de l'Encarnació, la fan començar el 25 de març, de manera que entre l'1 de gener i el 24 de març apareix un any endarrerida respecte als altres sistemes de còmput. En aquests casos, s'hi ha d'afegir una unitat.

Això mateix pot passar esporàdicament entre el 25 de març i el 31 de desembre sense que puguem trobar-hi una raó matemàtica i això ens fa pensar que pot ésser un error dels escriptors. Recomanem sumar-hi una unitat si així coincideix amb els altres sistemes de còmput múltiples que presenta el text.

Indicció

és el sistema de datació menys fiable dels que hem analitzat, ja que és el que presenta més divergències amb els altres.

Sempre apareix relacionat amb altres còmputs i mai sol. Això indica que era un sistema de datació complementari i no pas principal. Per tant, hem de donar prioritat a l'Encarnació, l'era, la Nativitat, el rei, l'any del Senyor, l'any de Crist i l'any tot sol.

Comença l'1 de gener, però hi ha casos en què des d'aquesta data fins al 24 de març està una unitat per sota dels altres sistemes de còmput. Això passa perquè és possible que hi hagi escriptors que el calculin basant-se en l'Encarnació o que per influència seva s'oblidin de sumar una unitat entre l'1 de gener i el 24 de març, de manera que, involuntàriament, fan començar l'any el 25 de març. Cal sumar-hi una unitat.

Podria ser que a l'any 900 hi hagués un intent de començar a comptar la indicció des d'aquesta data, però en tot cas el 904 constatem que segueix l'ordre anterior que li pertocaria. Adjuntem en nota els anys en què

començarien les indiccions, segons Cappelli²⁰⁸, una seqüència numèrica de quinze unitats acabada en 3 i 8.

Rei

Des del segle IX fins l'any 999 o 1000, l'any es comença a comptar des de la data d'entronització del nou rei, però a partir de l'any 1000 s'unifiquen criteris i des de llavors el més usual és que es faci començar el 24 de juny, dia de Sant Joan. És evident que sempre hi haurà algun escriptor que continuarà amb la tradició anterior i, per tant, a inicis del segle XI podem trobar exemples de les dues maneres. Per això, en cas de dubte, millor donar les dues dates: la que sortiria respecte al dia d'entronització del rei i la que ens resultaria de fer començar l'any el 24 de juny. L'inici de l'any a partir de Sant Joan el constatem sobretot a la segona meitat del segle XI quan la documentació és més seguida i abundant.

A partir de 1181 l'any del rei comença a comptar el 25 de març i no el 24 de juny.

El còmput del rei es pot fer a any inicial o a any vençut. A any inicial vol dir que l'any 1 comença a comptar just el dia de l'entronització. A partir de l'any 1000 fins al 1180, el primer any de regnat sol ser només de mesos ja que tan sols es compta des de la data d'entronització, sigui el mes que sigui, fins a la propera festa de Sant Joan. A any vençut vol dir que els escriptors comencen a comptar l'any primer des del dia en què es compleix un any de l'entronització (com nosaltres comptem els aniversaris) o fins que arriba el proper dia de Sant Joan (si la data és entre els anys 1000 i 1180) i mentrestant continuen datant pel rei anterior. En alguns còmputs, s'usa la data de deposició o de la mort del monarca, que també pot ésser a any inicial o vençut. Als bisbats i les seus de Barcelona i Elna se sol usar més l'any inicial, mentre que als d'Urgell i Girona s'utilitza més l'any vençut. Al d'Osona predomina l'any inicial però hi ha força presència del vençut, i al de Roda fins l'any 1000 sembla predominar el vençut tot i que no ho podem assegurar del tot ja que disposem de pocs exemples de datació múltiple.

Així, les dates d'inici de l'any i de fi de regnat serien les següents (primer donem l'any inicial, hi posem una barra diagonal de separació, i després hi col·loquem l'any vençut):

²⁰⁸ Cappelli 1983, p. 242-260, anys 823, 838, 853, 868, 883, 898, 913, 928, 943, 958, 973, 988, 1003, 1018, 1033, 1048, 1063, 1078, 1093, 1108, 1123, 1138, 1153, 1168, 1183, 1198, etc.

Lluís, fill de Carlemany: 28 gener 814/815 – 20 juny 840/841.

Carles el Calb: 20 juny 840/841 – 6 octubre 877/878.

Lluís el Tartamut, fill de Carles: 6 octubre 877/878 – 10 abril 879/880.

Lluís, germà de Carloman: 10 abril 879/880 – 5 agost 882/883.

Carloman, germà de Lluís: 10 abril 879/880 (es recomana aquest any com a inici), rei sol 5 agost 882/883 – 6 desembre 884/885.

Carles el Gros, fill de Lluís: 6 desembre 884/885, deposat 11 novembre 887/888, mort 13 gener 888/889.

Ot: 5 novembre 887/888 – 1 gener 898/899.

Carles el Simple, fill de Lluís: Regna conjuntament amb Ot des del 896/897, però sol des del 28 gener 898/899, deposat 15 juny 922/923, mort 7 octubre 929/930. Entre el 900 i el 904 es reestructura el còmput i se li fa començar el regnat l'any 900, tot i que després es torna a la data de l'entronització.

Robert, germà d'Ot: 29 juny 922/923 – 15 juliol 923/924.

Radulf: 13 juliol 923/924 – 15 gener 936/937.

Hug, fill de Robert (no regna però és important): Juny 923/924 – mort 16 juny 956/957.

Lluís d'Ultramar, fill de Carles el Simple: 19 juny 936/937 – 10 setembre 954/955.

Lotari, fill de Lluís: regna amb Lluís d'Ultramar des del 952/953, sol 12 novembre 954/955 – 2 març 986/987.

Lluís el Neguitós, fill de Lotari: Amb el pare des de 8 juny 978/979, sol 2 març 986/987 – 21 març 987/988.

Hug el Gran: 3 maig 987/988 – 24 octubre 996/997.

Robert II, el Sant: amb el seu pare el 988/989, sol 24 octubre 996/997 – 20 juny 1031/1032. A partir de l'any 1000 també es pot trobar l'inici de l'any el 24 de juny.

Enric: Regent amb el seu pare des del 14 maig 1027/1028, sol 20 de juliol 1031/24 de juny 1032 – 4 agost 1060/23 juny 1061.

Felip: Corregent des del 23 maig 1059/1060, sol 29 agost 1060/24 juny 1061 – 29 juny 1108/23 juny 1109.

Lluís el Gros: 2 agost 1108/24 juny 1109 – 1 agost 1137/23 juny 1138.

Lluís el Jove: 1 agost 1137/24 juny 1138 – 18 setembre 1180/23 març 1181.

Felip August: 18 setembre 1180/25 març 1181 – 14 juliol 1213/23 juny 1214.

Com que no sabem si la datació està comptada a any inicial o vençut,

s'han de donar les dues dates ja que en cas contrari donem una interpretació personal i no un fet objectiu. Si el document procedeix d'un centre escriptòric o d'un autor on sabem que predomina un determinat sistema, aquest el podem donar com a primera opció, però cal col·locar l'altra data possible al darrere encara que sigui entre parèntesis o claudàtors.

Quan hi ha diversos reis que tenen el mateix nom i no sabem a quin d'ells l'hem d'atribuir cal:

- Observar si al text apareixen personatges o famílies que ens poden ajudar a situar-lo.
- Intentar reconèixer qui és l'escriptent i en quina època va viure (en còpies és més difícil).
- Mirar si la lletra en què està escrit pot donar-nos alguna indicació cronològica (impossible en còpies).
- Si un rei ha regnat més anys que un altre que s'anomena igual, aquests anys de més respecte als altres ens ajudaran a identificar alguns documents de la seva època.
- Mirar si hi apareix alguna intitulació característica d'algun rei o si s'especifica de qui és fill.
- Si hi apareix el dia de la setmana (*feria*) s'ha de veure en quin regnat coincideix el dia del mes, el dia de la setmana i l'any (en cas del rei tant si és inicial o vençut) segons la data que hi ha escrita al document.
- Si cap d'aquestes coses ens ajuda, cal donar totes les datacions possibles, és a dir, l'any que tindria el document si fos de cadascun dels reis que es deien igual. Si prenem partit per un o altre sense elements de judici suficients estem donant una visió subjectiva que pot estar malament i que indueix a l'error.

Nativitat

Com que no hem trobat cap indicatiu que ens indiqui el contrari, el computarem segons el sistema tradicional: de l'1 de gener al 24 de desembre deixarem la mateixa data que ens apareix al document i del 25 al 31 de desembre li restarem una unitat.

Podria ser que aquest sistema s'usés a partir de la segona meitat del segle XI, ja que els exemples que hem trobat apareixen a partir de 1070 o, en tot cas, no n'hem sabut localitzar cap d'anterior.

Any del senyor, any de Crist, any tot sol

Aquestes fórmules les datarem com si fos l'Encarnació en florentí.

Datacions múltiples

A cadascun dels sistemes de còmput que hi apareixen s'hi han d'aplicar els criteris que hem donat per a les datacions simples.

S'ha de donar prioritat a l'Encarnació en florentí (no creiem que hi hagi cap document en pisà), ja que és el sistema de còmput més fiable dels que hem vist i, a partir d'aquest, sabrem si el rei es comptabilitza a any inicial o vençut. En cas que aquest sigui l'únic còmput que no quadra i no se sàpiga perquè, caldrà donar les diverses datacions que hi trobem.

és més fàcil que no quadrin els sistemes de còmput a les còpies que als originals, ja que cada vegada que es copia un document és provable que es produeixin errors de lectura, d'interpretació o d'escriptura.

Hi ha errades de còmput fetes per un mateix escriptor que va repetint en diversos textos i que, si s'escau, cal corregir quan datem. En aquest cas s'haurà d'indicar en nota, o bé de la manera que es consideri més adient, la correcció que s'hi ha fet i per què.

En documents falsificats, de vegades les dates dels diversos sistemes de còmput coincideixen, però en d'altres no. Quan en una datació múltiple n'hi ha que no concorden, s'ha de mirar si al document s'hi detecta algun indici que ens pugui indicar si es tracta d'un text falsificat o no²⁰⁹.

Si a cada sistema de còmput s'hi apliquen les indicacions que hem donat per a les datacions simples i hi ha dates que no coincideixen entre elles de cap manera, s'han d'escriure totes, ja que no sabem quina és la vertadera i quina l'errònia, si no és que hi hagi un altre document o fets històrics que ens permetin determinar quina d'elles és la correcta. També es podria indicar amb l'expressió "entre" seguida de la data més baixa i la data més alta (entre 953 i 964, per posar un exemple). Com que la indicció és el sistema que concorda menys i el que presenta més errors, si aquesta és la que no coincideix, podem donar per bona la data dels altres sistemes i indicar entre parèntesi la paraula "indicció" seguida de l'any.

Documents sense data

Només podrem donar datacions relatives que normalment estaran compreses entre una data d'inici i una de fi que poden ser anys, segles, parts

²⁰⁹ Sobre detecció de documents falsos, vegeu Camprubí 2006, p. 200-203.

de segles o qualsevol indicació que sigui entenedora. Com que és datació atribuïda caldrà escriure-la entre claudàtors.

S'ha de veure si es pot identificar cronològicament algun dels personatges que hi apareixen o bé l'escrivent.

El context històric i social que ens mostra el text ens pot ajudar a situar-lo.

Observar si hi ha paraules, monedes, titulacions, dignitats i altres mots que s'usin en una determinada època o a partir d'aquesta.

Observar les fórmules i el tipus de redactat que s'utilitza, ja que poden ser característics d'un moment concret.

Si disposem d'un original, fer-hi un estudi paleogràfic intentant analitzar les grafies per veure si alguna d'elles ens aporta alguna pista sobre l'època en què s'escrigué²¹⁰.

Regestos i registres d'arxiu

Atès que hi poden haver diverses interpretacions cronològiques, és important que en els regestos i resums documentals dels arxius, a més de donar la data que ha elaborat l'autor, s'hi copïi també la datació de la mateixa manera que apareix al document, ja sigui a l'aparell heurístic, en nota o de qualsevol altra manera entenedora. Si es fa així, esdevé una informació útil i objectiva que pot ésser usada per qualsevol investigador o lector que el consulti i és reinterpretable. Si només s'hi posa la datació elaborada, la persona que llegeixi aquell text haurà perdut informació útil, no tindrà la possibilitat de qüestionar la data i perpetuarà els possibles errors que hagi comès el transcriptor o l'historiador.

Esriptura de les dates en transcripcions i llibres d'història

En els diplomataris, primer s'ha de donar la data començant per l'any o anys seguida del mes i del dia. Fent-ho així és més fàcil de localitzar i de situar en el temps que no pas si es comença pel dia o el mes.

En cas d'haver-hi més d'una data possible d'any, s'han de col·locar separades per una barra diagonal (X/X). Es poden posar per ordre cronològic o no, segons si l'autor considera que una d'elles és més provable que l'altra.

²¹⁰ Sobre com tractar documents sense datar, vegeu Camprubí 2021

També es pot escriure la més provable primer i l'altra o les altres seguidament entre parèntesi. En tot cas, el criteri que s'utilitzi hauria de ser igual a tota l'obra i no barrejar-ne dos de diferents per tal de no confondre el lector.

En els llibres d'història, en canvi, el més entenedor és llegir la data començant pel dia, seguit del mes i l'any o anys.

La necessitat de canviar la manera de fer la història

Amb el que hem vist fins ara, el lector ha de prendre consciència que posar data és una qüestió més complexa i responsable del que pugui semblar i que no es poden publicar ni computar documents alegrement, ja que això pot provocar imprecisions històriques i falses atribucions.

No podem donar una sola data si no és que n'estem molt segurs i tenim indicis suficients per fer-ho, ja que sinó estarem donant una datació errònia, sobretot quan només hi apareix la del rei. Ens hem d'acostumar a fer història explicant que un succés pot haver passat en un interval d'anys i no en un moment concret. I és que la data d'un document normalment s'ha de prendre com a dada orientativa i, excepcionalment, com a dada absoluta; saber l'any exacte és impossible en la majoria dels casos, però ens hi podem aproximar molt. Compte, per tant, amb les celebracions de centenaris o mil·lenaris, ja que poden ésser imprecises.

Si apliquem el sistema Camprubí 2022 de datació documental reduïrem considerablement les possibilitats d'error. Gràcies a l'observació de dades que no s'havien tingut en compte fins ara, s'eleva a un promig del 70% les coincidències entre còmputos en els documents de múltiple datació i, de vegades, fins i tot més. Ara sabem, a través de la comparació estadística, quina és la tendència que se segueix per datar documents i el perquè d'aquesta, cosa que no s'havia fet i, per tant, no es podien extreure conclusions i solucions com les que presentem. Qualsevol persona que faci el mateix procés que nosaltres arribarà a conclusions similars, ja que les tendències seran les mateixes.

Cal tornar a refer les datacions de tots els diplomataris i aplicar-hi aquest sistema de còmput, ja que gairebé totes elles són errònies o imprecises. No pot ésser que el transcriptor triï la data que més li interessi sense tenir en compte les altres possibilitats quan, potser, totes elles tenen el mateix valor. També cal aplicar la relativització i multiplicitat de dades a la manera d'explicar i d'escriure la història altmedieval perquè si no estarem perpetuant errors cronològics i donant dades incorrectes voluntàriament o

involuntàriament a les persones que ho llegeixin, les quals traspassaran les errades a altres.

Les opcions són clares: o es relativitzen i flexibilitzen les dates de la història altmedieval o es continuarà datant malament.

EXEMPLES

Incloem uns quants exemples de com s'hauria de datar amb el sistema Camprubí 2022.

-Era XXX post millesima, annus Domini DCCCC nonagesimus primus, inditione V²¹¹

No sabem el mes de l'any en què s'escrigué. Podem fer-hi alguna cosa? Si restem 38 unitats a l'era ens transporta al 992, any que es correspon amb la indicció cinquena. Si l'any del Senyor el comptabilitzem com a Encarnació en florentí, com que de l'1 de gener al 24 de març li hem de sumar una unitat al número que apareix al text, ens dona 992 i, en canvi, si fos escrit entre el 25 de març i el 31 de desembre, com que s'ha de deixar la mateixa data que apareix al document, seria 991 i no ens quadraria. Per tant, el document ha de fer referència a una data entre l'1 de gener i el 24 de març. La data seria: 992 [1 gener-24 març].

-Anno XXIII regnante Ledoico rege, XI kalendas septembris, feria II ²¹²

Si comptem enrere onze unitats des de l'1 de setembre (aquest inclòs) ens traslladem al 22 d'agost que, segons diu el text, s'esqueia en dilluns (*feria II*). No sabem a quin rei Lluís es refereix l'any XXIII però si el comptem de Lluís el Jove ens coincideix en dilluns el 1160 a any inicial²¹³. La data seria: 1160 agost 22.

-XI kalendas marcii, anno Christi MCLXXX primo regnante Philipo rege Iunior²¹⁴

Onze unitats enrere des de l'1 de març (aquest inclòs) ens porten al 19 de febrer. En aquest text, el prevere Nicolau²¹⁵ no ens deixa clar si *primo* va

²¹¹ Ordeig 1993, doc. 108.

²¹² Altisent 1993, doc. 73.

²¹³ Cappelli 1983, p. 47.

²¹⁴ Tréton 2010, doc. 112.

²¹⁵ Dies abans havia fet el mateix en un altre document. Tréton 2010, doc. 111.

amb l'any de Crist o bé es refereix a l'any primer de Felip August, rei que per error és anomenat *Iuniore*, titulació que es donava al seu antecessor (Lluís el Jove). En aquest cas, hem de donar les dues opcions possibles: 1181/1182. La data seria: 1181/1182 febrer 19.

*-VI nonas marcii, anno I regnante Ludouico rege filio Lotario rege*²¹⁶

Les nones de març són el dia set i, sis unitats enrere començant a comptar a partir del dia set, ens porten al 2 de març. L'any del rei inicial seria el 986, però el 2 de març de 986 és el dia en què va començar a regnar aquest monarca. Per tant, o el document es va escripturar més tard o està comptat a any vençut, cosa provable ja que aquesta és la tendència predominant a l'entorn de la Seu d'Urgell, lloc d'on prové aquest text. Podem indicar els dos anys 986/987 o bé posar primer el més provable i la segona opció entre parèntesi 987 (986). La data seria: 986/987 març 2 o bé 987 (986) març 2.

*-XIII kalendas augusti, anno primo regnante Hludouico rege*²¹⁷

Si comptem tretze unitats enrere des de l'1 d'agost (aquest inclòs) ens transporta al 20 de juliol. Pel que fa al rei, tenim cinc dates possibles (cadascuna d'elles a any inicial i vençut), ja que hi ha cinc reis anomenats així: 878/79 (Lluís el Tartamut), 937/938 (Lluís d'Ultramar), 986/987 (Lluís el Neguitós), 1108/1109 (Lluís el Gros) i 1137/1138 (Lluís el Jove), tot això sense tenir en compte que a inicis del segle IX hi ha Lluís, fill de Carlemany, a qui exclouem del llistat ja que s'intitul·la emperador. Quin d'aquests personatges és el que apareix al text? Si no tenim elements del context que ens permetin saber-ho (els quals haurem de justificar), hem de donar totes les dates i, per tant, el seu contingut només es podrà utilitzar de forma relativa per a fer història, ja que no sabrem del cert en quin moment van passar els fets que s'expliquen. Si no ho fem així estem donant una versió subjectiva i errònia. La data seria: 878/879, 937/938, 986/987, 1108/1109, 1137/1138 juliol 20.

*-Anno Incarnationis Dominice millesimo LXXVIII, era millesima CVIII, inditione VII... X kalendas february, anno XVIII regni Phylipi regis*²¹⁸

²¹⁶ Baraut 1980, doc. 210.

²¹⁷ Baraut 1979, doc. 28.

²¹⁸ Ordeig 1996, doc. 239.

Si anem deu unitats enrere respecte a l'1 de febrer (aquest inclòs), ens transporta al 23 de gener. L'Encarnació en florentí és 1080; el rei també, si el comptabilitzem a any vençut (el document és del bisbat de Girona); la indicció de 1069 o bé de 1084, i l'era de 1070. Veiem que, en el cas de l'era, el copista es va deixar una X de la data que hi devia haver al text original (*millesima C[X]VIII*), cosa que podem corregir si ho indiquem i ho justifiquem en nota o com sigui més adient. Per tant, Encarnació, rei i era coincideixen al 1080. La data seria: 1080 (indicció 1069/1084) gener 23.

-Anno ab Incarnatione Domini nostri Iesu Christi MCXXVI, V idus aprilis, regnante Ledouico XV anno regni sui²¹⁹

Cinc dies enrere des dels idus d'abril (el dia 13) ens transporten al dia 9. La datació pel rei a any inicial és de 1123 i la de l'Encarnació en florentí, de 1126. Però, com que és una còpia, l'escrivent en lloc d'escriure MCXX[III] degué confondre els dos pals numerals amb els dos pals de V (MCXXV) i ho va tergiversar sense adonar-se'n. Si ho canviem, les dues dates coincideixen al 1123. En aquest cas, la correcció és possible per la seva obvietat, però l'hauríem d'indicar entre claudàtors i fer una anotació on s'expliqués el perquè del canvi. La data seria: 1123 abril 9.

-Anno ab Incarnatione Domini nostri Iesu Christi millesimo XXX secundo, era millesima LXX, indictione XV, XVIII kalendarum febroariarum, anno primo quo post decessum uenerabilis memoriae Roddeberti, regis Franchorum, suscepit regni gubernacula filius eius Enricus²²⁰

Divuit dies enrere des de l'1 de febrer és el 15 de gener. L'Encarnació en florentí és 1033 com el rei a any vençut. En canvi, l'era, la indicció i el rei a any inicial són de 1032. En aquest cas, sempre haurem de donar les dues opcions. La data seria: 1032/1033 gener 15.

-VII idus marcii, in Era XLVII post millesima, Domini uero annus IX post millesimus, regnante Roberto rege francorum XIII anno in Dei Nomine²²¹.

Els idus de març són el 15 i set unitats enrere (idus inclòs) ens porten al dia 9. Tradicionalment seria el 1009 si consideréssim l'any de l'era que

²¹⁹ Baiges 2010, doc. 547.

²²⁰ Ordeig 1996, doc. 151.

²²¹ Batlle et alii 2006, doc. 121

hi apareix, si l'*anno Domini* volgués dir Nativitat i si el rei es comptés a any inicial. En canvi, segons el sistema de datació que nosaltres proposem, és el 1010, perquè l'*anno Domini* el computem com a Encarnació en florentí, entre l'1 de gener i el 24 de març a l'era se li ha de sumar un any, i el rei el podem comptabilitzar a any vençut. La data seria: 1010 març 9.

*-Anno Dominice Incarnationis post millesimum LXXVIII, era millesima CVIII, indictione VII... scripta hec dos VI idus ianuarii, anno XVIII regni Philippi regis*²²²

Les paraules *scripra hec dos* han de fer referència al fet que, de vegades, es feien dos exemplars dels documents: un per a qui cedia i un per a qui rebia, que, en aquest cas, com que es tracta d'una acta de consagració, una de les còpies podria ser per a l'església que es dotava i l'altra per a la seu corresponent. Com que això no fa referència a la datació, hem de restar sis unitats dels idus (dia 13 inclòs) i ens transporta al 8 de gener. La data de l'Encarnació en florentí és 1080, l'era 1070, la indicció 1067 i el rei 1079/1080. En aquest cas tenim tres opcions:

- Donar totes les dates: 1067/1070/1079/1080 gener 8.
- Escriure la paraula "entre" seguida de les dates més extremes: Entre 1067 i 1080 gener 8.
- Com que una de les dates extremes és la indicció i aquest és un sistema que no apareix mai sol als documents sinó que complementa els altres, podem posar-la al final entre parèntesi indicant-ne el nom: Entre 1070 i 1080 (indicció 1067) gener 8.

*-Quarto idus may, anno a Natiuitatis Xristi MCLXXXVIII, regni regis Philippi VIII*²²³

Al maig, els idus són el dia 15 i hem de restar-hi quatre unitats, que ens transporten al dia 12. L'any de la Nativitat és 1188 i coincideix amb el del rei si considerem que aquest comença a computar-se a partir del 24 de juny de 1181 (segons la tradició anterior) en lloc del 25 de març (nova data de còmput a partir de 1181), ja que sinó el rei ens donaria 1187 (un cas atípic d'inici de l'any del rei). La data seria: 1188 maig 12, però caldria justificar el perquè. En cas de dubte, millor donar les dues dates: 1187/1188 maig 12.

²²² Ordeig 1996, doc. 237.

²²³ Biblioteca de Catalunya, pergami 264.

BIBLIOGRAFIA

ABADAL DE VINYALS, Ramon d':

- (1969-70). *Dels visigots als catalans*, dos volums. Barcelona: Edicions 62.
- (1926) *Catalunya carolíngia, els diplomes carolíngis a Catalunya*, primera part. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1952) *Catalunya carolíngia, els diplomes carolíngis a Catalunya*, segona part. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

ALART, Bernard (1880). *Cartulaire Roussillonais*. Perpignan: Imprimerie de Charles Latrobe.

ALTISENT, Agustí (1993). *Diplomatari de Santa Maria de Poblet, vol I anys 960-1177*. Poblet: Abadia de Poblet-Generalitat de Catalunya.

AGUSTÍ CASANOVAS, Jacinto; VOLTES BOU, Pedro (1952). *Manual de cronología española y universal*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones científicas.

BACH RIU, Antoni (2002). *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*. Col. Diplomatari, vols. 26, 27. Barcelona: Fundació Noguera.

BAIGES, Ignasi; FELIU, Gaspar; SALRACH, Josep Maria; BENITO, Pere; CONDE, Rafael; FARIAS, Víctor; GÁLGERAN, Pere; PONS, Margot; SADURNÍ, Núria; TORRA, Albert (2010). *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Col. Diplomatari, vols. 48, 49, 50. Barcelona: Fundació Noguera.

BARAUT, Cebrià:

- (1979) "Els documents dels segles IX i X conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *urgellia*, vol. II. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel-litana, p. 7-145.
- (1980) "Els documents dels anys 981-1010 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *urgellia*, vol. III. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel-litana, p. 7-165.
- (1981) "Els documents dels anys 1010-1035 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *urgellia*, vol. IV. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel-litana, p. 7-168.
- (1982) "Els documents dels anys 1036-1050 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *urgellia*, vol. V. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel-litana, p. 7-158.
- (1984) "Els documents dels anys 1051-1075 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *urgellia*, vol. VI. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel-litana, p. 7-243.
- (1985) "Els documents dels anys 1076-1092 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *urgellia*, vol. VII. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel-litana, p. 7-218.
- (1986-1987) "Els documents dels anys 1093-1100 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *urgellia*, vol. VIII. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel-litana, p. 7-149.
- (1988-1989) "Els documents dels anys 1101-1150 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *urgellia*, vol. IX. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel-litana, p. 7-312.
- (1990-1991) "Els documents dels anys 1151-1190 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *urgellia*, vol. X. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel-litana, p. 7-158.

BATLLE, Carme; BAUCCELLS, Josep; FÀBREGA, Àngel; HERNANDO, Josep; RIU, Manuel (2006). *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona segle XI*. Col. Diplomatari, vol. 37-41. Barcelona: Fundació Noguera.

BAUCCELLS REIG, Josep:

- (1998) "La cronologia a Catalunya en general i a Barcelona en particular", *Rúbrica*, núm. VII. Barcelona, p. 7-99.

- (2006) “Pràctica cronològica i diversitat al segle XI en els documents de l'arxiu de la Catedral de Barcelona”, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, segle XI*. Col. diplomataris, núm. 37. Barcelona: Fundació Noguera, p. 185-270.
- BOLÒS, Jordi:
- (2009) *Diplomatari del Monestir de Sant Pere de la Portella*. Col. Diplomataris, vol. 47. Barcelona: Fundació Noguera.
  - (2006) *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix*. Col. Diplomataris, vol. 42. Barcelona: Fundació Noguera.
- BRUGUÉS, Irene; JORNET BENITO, Núria; BOADA, Coloma; MUNTANER ALSINA, Carme; CASALS, Jordi (2019). *Diplomatari de la Col·lecció de Pergamins del Monestir de Santa Clara de Barcelona (1034-1241)*. Col. Diplomataris, vol. 78. Barcelona: Fundació Noguera.
- CAMPILLO MATEU, Antonio (1766). *Disquisitio Methodi Consignandi Annos Aerae Christianae Omissae in Ferè Omnibus Publicis Chartis Antiquis apud Cathaloniam Confectis Ante Annum 1180*. Barcelona: Ed. Carlos Sopera.
- CAMPRUBÍ SENSADA, Josep:
- (2006) *Conquesta i estructuració territorial del Berguedà (segle IX-XI). La Formació del Comtat*. Col. Espai/temps, núm. 46. Lleida: Universitat de Lleida.
  - (2019) “L'abat i bisbe Oliba, va professar per obligació o per vocació? El destí d'un comte sense comtat”, *Ausa*, vol. XXIX, núm. 183. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, p. 135-152.
  - (2012) *La Catedral de Girona Entre 1101 i 1145: Col·lecció Diplomàtica i Estudi Històric*. Tesi doctoral Universitat Autònoma de Barcelona, consultable a <http://hdl.handle.net/10803/284485>
  - (2005) “Los castra fronterizos de la parte occidental del condado Berguedà (Barcelona) en los años centrales del siglo X: el reflejo de las rivalidades condales”, *III Congreso de Castellología Ibérica*. Guadalajara: Asociación Española de Amigos de los Castillos-Diputación de Guadalajara.
  - (2021) Documents sense data procedents dels arxius de la catedral de Girona atribuïbles al període 1101-1160. Com identificar-los. *Analecta Sacra Tarraconensia*, Barcelona, Editorial Balmesiana, p. 59-98.
- CAPPELLI, Adriano (1983). *Cronologia, Cronografia e Calendario Perpetuo: Dal Principio dell'Èra Cristiana ai Nostri Giorni*. Milano: Editore Ulrico Hoepli.
- CHESÉ LAPEÑA, Ramon (2011). *Col·lecció Diplomàtica de Sant Pere d'Àger fins a 1198*. Col. Diplomataris, vol. 60. Barcelona: Fundació Noguera.
- CLÉMENT, Françoise (1770). *L'art de vérifier les dates des faits historiques, des chartes, des chroniques et autres anciens monuments*. París: G. Desprez.
- DIVERSOS AUTORS (1989). *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 10. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- DIVERSOS AUTORS (1747). *España Sagrada*, 56 volums des de 1747 fins al segle XX. Madrid: Imprenta de don José del Collado.
- FÀBREGA GRAU, Àngel (1995). *Diplomatari de la Catedral de Barcelona, Documents dels anys 844-1000*. Barcelona: Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona.

- FELIU, Gaspar; SALRACH, Josep Maria; ARNALL, Maria Josepa; BAIGES, Ignasi; BENITO, Pere; CONDE, Rafael; FARÍAS, Víctor; TO, Lluís (1998). *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Col. Diplomataris vols. 18, 19, 20. Barcelona: Fundació Noguera.
- FELIU MONTFORT, Gaspar (1969). "La cronología según los reyes francos en el condado de Barcelona (siglo x)", *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 6. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 441-463.
- FERRER GODOY, Joan (2009). *Diplomatari del monestir de Sant Joan de les Abadesses (995-1273)*. Col. Diplomataris, vol. 43. Barcelona: Fundació Noguera.
- GARCÍA LARRAGUETA, Santos Agustín (1976). *Cronología (Edad Media)*. Pamplona: Ed. Universidad de Navarra Sociedad Anónima.
- GARCIA SANZ, Arcadi; ROCAFIGUERA GARCIA, Francesc de (1993). *Cronografia tòpica del calendari julià*. Castelló: Publicacions de la Universitat Jaume I.
- GARRIGUES, Damien (1941). "Les styles du commencement de l'année dans le Midi, l'emploi de l'année pisane en pays toulousan et Languedoc", *Annales du Midi*, vol. 53. Toulouse, p. 237-270 i 337-362.
- GINEBRA MOLINS, Rafel (1999-2000). "Un cas de dissidència cronogràfica: còmput cronològic a Vic i al bisbat de Vic, segles XII-XIV", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, vol. 20-21. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 561-590.
- HALPHEN, Louis (1992). *Carlomagno y el Imperio Carolingio*. Madrid: Akal Universitaria.
- HANDLEY, Mark A. (1999). "Tiempo e identidad: la datación por la era en las inscripciones de la España tardoromana y visigoda", *Iberia*, n° 2, p. 191-201.
- JUNYENT, Eduard (1980-1996). *Diplomatari de la Catedral de Vic, segles IX-X*, vols. 1-5. Vic: Publicacions del Patronat d'Estudis Osonencs-Arxiu, Biblioteca i Museu Episcopals de Vic.
- LLOP, Irene (2009). *Col·lecció Diplomàtica de Sant Pere de Casserres*. Col. Diplomataris vols. 44, 45. Barcelona: Fundació Noguera.
- MAGNOU-NORTIER, Elizabeth (1973). *La Société Laïque et l'Église dans la Province Éclésiastique de Narbonne*. Université de Toulouse-Le Mirail.
- MARCA, Petrus de (1688). *Marca Hispanica Siue Limes Hispanicus*, París. Reeditat per ed. Base, Barcelona, 1972.
- MARQUÈS PLANAGUMÀ, Josep Maria:
- (1993) *Cartoral, Dit de Carlemany, del Bisbe de Girona (segle IX-XIV)*. Col. Diplomataris vols. 1, 2. Barcelona: Fundació Noguera.
  - (1986) *El Cartoral de Santa Maria de Roses (segles X-XIII)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MARTÍ CASTELLÓ, Ramon (1997). *Col·lecció Diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*, Col. Diplomataris, vol. 13. Barcelona: Fundació Noguera.
- MUNDÓ, Anscari Manuel:
- (1967) "La datació de documents pel rei Robert (996-1031) a Catalunya", *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 4. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 13-34.
  - (1994) "El Concili de Tarragona de 1180: dels anys dels reis francs als de l'Encarnació", *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. 67/1. Barcelona: Ed. Balmesiana, p. XXIII-XLIII.

ORDEIG MATA, Ramon:

- (2019) *Cartulari Major, Dit Llibre Verd, del Monestir de Cuixà*. Col: diplomataris, vol. 11. Vic: Estudis Històrics.
- (2000) *Diplomatari de la Catedral de Vic, segle XI*, dos volums. Vic: Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic-Patronat d'Estudis Ausonencs.
- (2015) *Diplomatari del monestir de Ripoll (segle XI)*, vol. II. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs.
- (1993) *Les Dotalies de les Esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*, Estudis Històrics, Vic, 1993, vol. I, segles IX-X.
- (1996) *Les Dotalies de les Esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*, vol. II, segle XI. Vic: Estudis Històrics.
- (2002) *Les Dotalies de les Esglésies de Catalunya (segles IX-XI)*, vol. III, segle XII. Vic: Estudis Històrics.

PALOU MIQUEL, Hug; PONS GURI, Josep Maria (2002). *un Cartoral de la Canònica Agustinià de Santa Maria del Castell de Besalú (segles X-XV)*. Col. Diplomataris, vol. 28. Barcelona: Fundació Noguera.

PÉREZ GÓMEZ, Xavier (1998). *Col·lecció Diplomàtica de la Cartoixa de Montalegre*. Col. Diplomataris, vol. 14. Barcelona: Fundació Noguera.

PAPELL TARDIU, Joan (2005). *Diplomatari del Monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*. Col. Diplomataris, vol. 35. Barcelona: Fundació Noguera.

PONSICH, Pere; ORDEIG, Ramon (2006). *Catalunya Carolíngia VI. Els Comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

PUIG USTRELL, Pere; RUÍZ GÓMEZ, Vicenç; SOLER JIMÉNEZ, Joan (2001). *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Egara (958-1207)*. Col. Diplomataris, vol. 24. Barcelona: Fundació Noguera.

PUIG USTRELL, Pere; RUÍZ GÓMEZ, Vicenç; SOLER JIMÉNEZ, Joan; CAPELLADES RIERA, Alan; ROBLES MONTESINOS, Javier (2013). *Diplomatari de Sant Llorenç del Munt (1101-1230)*. Col. Diplomataris, vol. 66. Barcelona: Fundació Noguera.

ROUILLAN CASTEX, Sylvie (1969). "De nouvelles datations languedociennes en style pisain", *Annales du Midi*, vol. 81. Toulouse, p. 313-319.

RUÍZ ASENSIO, José María (1987, 1989). *Colección Documental del Archivo de la Catedral de León*. Col. Fuentes y Estudios de la Historia Leonesa, vol. III de 1987 i vol. IV de 1989. León.

SALRACH MARÉS, Josep Maria; AVENTÍN PUIG, Mercè (1985). *Conèixer la Història de Catalunya, vol. I, Dels orígens al segle XII*. Barcelona: Vicens-Vives.

SANS TRAVÉ, Josep Maria (1997). *Col·lecció Diplomàtica de la Casa del Temple de Barberà (945-1212)*. Col. Textos Jurídics Catalans vol. 1. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

SAROBÉ, Ramon (1998). *Col·lecció Diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny*. Col. Diplomataris, vols. 16, 17. Barcelona: Fundació Noguera.

SOBREQUÉS CALLICÓ, Jaume (2007). *Història de Catalunya*. Col. Base Històrica, vol. 29. Barcelona: Editorial Base.

TRÉTON, Rodrigue (2010). *Diplomatari del Masdeu*. Col. Diplomataris, vols. 52-55. Barcelona: Fundació Noguera.

- VALENTI, Filippo (1977). *Il documento medioevale. Nozioni di diplomatica generale e di cronologia*. Modena: Società Tipografica Editrice Modenese.
- VILLANUEVA, Jaime (1850). *Viage Literario a las Iglesias de España, Viage a Urgell i Gerona*, vol. XII. Madrid: Academia de la Historia.
- VIVES, José; MARÍN, Tomás; MARTÍNEZ, Gonzalo (1963). *Concilios Visigóticos e Hispanoromanos*. Barcelona-Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- ZIMMERMANN, Michel (1981). "La datation des documents du IXe au XIIe siècle: un itinéraire politique", *Annales du Midi*, vol. XCIII. Toulouse, p. 345-375.
- ZIMMERMANN, Michel (1989). "La datació dels documents catalans del segle IX al XII: un itinerari polític", *En els Orígens de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

[Recepció de l'article: 9-3-2022]
[Acceptació de l'article: 25-5-2022]

